

This morphological sketch was published in
the Dictionary of Roşan Hayıg and Brigitte Werner (2012).

Title of the published dictionary is:

**Zazaca-Türkçe Sözlük ; Türkçe-Zazaca Sözcük Listesi
(Çermik – Çüngüş – Siverek – Gerger Bölgeleri)**

© Rosan Hayıg & SIL International, 2012

Publisher: Tij Yayınları, Avcılar - İstanbul

ISBN 978-975-8277-43-8

Bu sözlüğü Türkiye içinde ya da dışında edinmek için, iletişim:
tijyayincilik@gmail.com ; rosanhayig@hotmail.de

Bu sözlüğün giriş ve eklerini İngilizce versiyonunu edinmek isterseniz,
iletişim:
forum-dimli@gmx.net

Vêjyaişê Tiji / Tij Yayınları
jü dezgê de
“Dersim Turizm, Basın-Yayın
ve Müzik Üretim San. Tic. Ltd. Şirketi” yo.

İçindekiler (Dilbilgisi Bölümler)

Giriş	5
1. Konuşulan Bir Dil Olarak Zazaca	5
2. Dil Ailesi ve Dil Adları	5
3. Diğer Dillerden Alınan Sözcükler	6
4. Zazaca Alfabe	6
5. Alfabetik Sıralama	8
6. İmla Kuralları	8
7. Sözlüğün Yapısı	10
Ek 1: Yararlı Cümleler	13
Ek 2: Sözcük Türü	15
1. İsimler	15
2. Zamirler	17
3. Fiiller	20
4. Niteleyiciler	27
5. Zarflar	29
6. Ön Edat ve Arka Edat	30
7. Bağlaçlar	31
8. İlgeçler	31
9. Ünlemler	31
Ek 3: Tamlama	33
1. İki Farklı Sözcüğün Birleşimi	33
2. İkileme	35
Ek 4: Türetme Ekleri	37
Kaynakça	40

Giriş

1. Konuşulan Bir Dil Olarak Zazaca

Zaza dili çoğunlukla Diyarbakır, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Adiyaman, Erzincan, Urfa, Muş, Bitlis ve Erzurum olmak üzere Doğu Türkiye'nin bir çok bölgesinde konuşulur. Zazaca üç ana lehçe ve bir çok alt grupta sınıflandırılabilir. Bu üç lehçe Kuzey, Güney ve Doğu (veya Merkez) olarak adlandırılrsa da, kendi içlerinde tamamen türdeş yapılarda değildir.

3 ila 4 milyon kişinin Zaza etnik grubuna ait olduğu tahmin edilse de bütün mensuplarının Türk asilimilasyon süreci nedeniyle hala ana dillerinde konuştukları söylenemez.

Zaza nüfusunun büyük bir kısmı Batı ve Güney Türkiye'ye taşınmış veya Avrupa ülkelerine ve ABD'ye göç etmiştir. Avrupa'da, 1980'lerde Zaza aydınları dergiler ve kitaplar basarak ve insanları bu dili yazıp okuma konusunda teşvik ederek Zaza dilinin canlanmasında öncülük etmişlerdir. Bu hareket aynı zamanda Zaza topluluğunu da etkiledi, dil geliştii ve yazılı şekliyle daha sık kullanılmaya başlandı.

Sözlü iletişimde Zazacanın bütün çeşitleri arasında karşılıklı anlaşılabilirlik sağlanmaktadır. Fakat her nasılsa yazılı dilde karşılıklı anlaşılabilirlik zayıf ve yazılı bir standart bir çok yazarın dileği olmasına rağmen henüz gelişmiş değildir.

Bu sözlüğün amacı Güney Zazacasının zengin kelime hazinesini korumaktır. Yazım bölümü esas olarak güney lehçesinin imlalarına C. M. Jacobson tarafından getirilen önerileri gösterir. Jacobson, Zaza yazarlarla beraber 1993 yılında basılan "Zazaca Okuma-Yazma El Kitabı" adlı kitabında yazım çalışmıştı.

2. Dil Ailesi ve Dil Adları

Zazaca Hint – Avrupa dil ailesinin Kuzeybatı – İrani kolundandır. Zazacaya en yakın İran'da ve Irak'ta konuşulan Gorani (Hawrami) dilidir.

Zaza halkı dilleri ve etnik kimlikleri için farklı isimler kullanmışlardır. Esasen Güney Zaza bölgesinde *Dimili*¹ ve *Zaza*² terimleri bir insan topluluğunu ve dili adlandırmak için kullanılır. Kuzey bölgeleri dillerine "Zonê Ma" [bizim dilimiz] veya "Kırmancki" derler. Bazı Merkez (Doğu) Zazaları "Kırdki" derler. Bütün lehçelerden Zaza halkı tarafından kuvvetli bir şekilde yapılan bugünün fikir birliği dillerine "Zazaca", etnik kökenlerine ise "Zaza" denmesi gerektiğini savunuyor.

¹ Bazı araştırmacılar Dimili'nin 9. ve 10. yy arasında İran Hazar Denizi'nin kıyısında yaşayan 'Daylamitler' adında bir halka gönderme yaptığını düşünmekteydi. (Hadank 1932:4-6; Selcan, 1998:120)

² Bir Osmanlı elçisi ve aynı zamanda bir yazar olan Evliya Çelebi 1650'de seyahat anılarının olduğu "Seyahatnâme"de Güney Anadolu'da bir Zaza kabilesinden bahsetti.

3. Diğer Dillerden Alınan Sözcükler

Zazaca yüzyıllardır Kurmanci ile temas halindedir ve bu durum Kuzey ve Güney bölgeleri için çok daha geçerlidir. Örneğin, bazı Zazaca terimi olan *emburyan* 'komşu' ya da *ded* 'amca' varlığına rağmen bazı Zaza lehçelerinde komşu için *ciran*, amca için *ap* Kurmanci kelimesi kullanılır.

Önceki zamanlarda Zaza konuşucularının Türkçeye teması yalnızca resmi ve idari konularla sınırlıydı ve kişisel konuşmalarda da Türkçeye geçiş yapılmıyordu.

Son zamanlarda, Türkçe konuşulan sınıflar ve Türkçe televizyonlar gitgide Zazaca terimlerin yerine Türkçe sözcüklerin geçmesine neden oluyor. Örneğin tüccar anlamındaki eski Zazaca bir sözcük olan *'etar* yerini Türkçe bir sözcük olan *çerçi* 'ye bırakmıştır. Bir diğer örnek ise Türkçe ortaçların sıklıkla kullanımıdır. Türkçe *düşünmüş* sözcüğünü alıp, Zazaca *kerdiş* 'yapmak' fiilini eklediğimizde *dışmış kerdiş* 'düşünmek' sonucunu alırız. Fakat her nasılsa Zazaca *fıkıryayış* 'düşünmek' fiili unutulmaya yüz tutmuştur.

Dini terminolojide ise Arapçanın etkisi çok açık. Zazacaya aktarımı aslen şu ses birimleriyle yeniden gerçekleşmiştir: '(eyn), 'l, 'h, 's, 't. Bu koyu ses birimlerinin ortaya çıkışının nedeni her zaman Arap etkisiyle ilgili değildir.

Zaza halkı Ermenilerle uzun süre yan yana yaşamıştır. Fakat yine de Zazacaya çok az Ermenice sözcük geçmiştir. Hübschmann (1897, 1962:437) 'buzağılayan bir ineğin ilk sütü' anlamındaki *dail* (> *dal*), ve 'süt anne' anlamındaki *dayeak* Ermeni sözcüklerinin 'dişi köpek' anlamındaki *del* (*delverg* 'dişi kurt') ve 'anne' anlamındaki *dayê*, *dayık* ile sonuçlanarak Zazacada yer bulduğunu düşünüyor.

M. Keskin (2011) *çok* 'diz', *gocage* 'düğme' ve *xoz* 'domuz' gibi alıntı sözcüklerden bahsetti. Aynı zamanda Ermeniceden Zazacaya geçen sesbilimsel özelliklere dikkat çekti. Örneğin Kuzey Zazacasında mevcut olan sert patlamalı soluklu ve soluksuz ünsüz çiftlerin olduğunun da Ermenicenin etkisinden olduğunu düşünüyor. Keza bileşik fiillerde olan fiil takılarının çekimde olumsuz durumda, *nışeno ro* 'oturuyor' → *ro nênişeno* 'oturmuyor', yer değişmesinin nedenini Ermenicede de rastlanan örneklerin olmasını dillerin etkileşimi olarak yorumlanabileceği görüşünde.

Diğer dillerden alınan sözcükler yalnızca çok kabullenilmişlerse ve yabancı olarak algılanmıyorlarsa bu sözlüğe dahil edilmiştir.

4. Zazaca Alfabe

Zazaca Alfabe Latin tabanlı Türkçe alfabeden türemiştir. *x* ve *q* harfleri ve (' ve ^) ayraç ve harfçikler Güney Zazacasının seslerini temsil etmek için eklenir. *ç*, *k*, *p*, ve *t*'nin aspirasyonu Türkçedeki karşılıklarından daha zayıftır. Ayrıca Türkçede *ı* gergin geri sesliyi temsil ederken, Zazaca *ı* harfi gevşek merkez sesliyi temsil eder.

Bu sözlüğün yazarı sesli ve sessiz damaksıl sürtünmeli arasındaki farkı ayırt etmede güçlükler yaşıyor. Yani, her zaman sessiz damaksıl sürtünmeliyle konuşuyor, bu yüzden /ğ/ onun imlasında hiç kullanılmamıştır. Diğer birçok yazar da /ğ/'yi düşürme eğilimindedir, çünkü genellikle /ğ/ Türkçe olarak algılanır. Kelime hazinesinin [x], [⊗]dan ayırt eden okuyucular için daha kullanışlı olması için diğer konuşucuların /ğ/'yi tercih edebileceği her girdiye bir not dahil ettik. Sesbilimsel notlara bakınız *xele*, *axa*, *xax*.

Aşağıdaki tablo IPA eşdeğerinde harfleri, örnek sözcükleri ve onların Türkçe çevirilerini gösterir. Bazı IPA sembolleri için ek açıklamalar verilmiştir.

Harf	IPA	Zazaca	Türkçe
‘ (eyn)	[ʕ]	<i>‘ereba</i>	araba
A a	[ɑ]	<i>adır</i>	ateş
B b	[β]	<i>ban</i>	ev
C c	[δZ]	<i>cenı</i>	karı
Ç ç	[tʃH]	<i>çay</i>	çay
D d	[ð]	<i>dest</i>	el
E e	[↔],[ɛ]	<i>dēs</i>	on
Ê ê	[ɛ̃]	<i>dēs</i>	duvar
F f	[f]	<i>fek</i>	ağız
G g	[ɣ]	<i>ga</i>	öküz
H h	[h]	<i>her</i>	eşek
‘H ‘h	[□] gırtlaksıl	<i>‘heş</i>	ayı
I ı	[ɨ]	<i>ıstare</i>	yıldız
İ i	[i]	<i>isot</i>	biber
J j	[Z]	<i>jew</i>	bir (eril)
K k	[κH]	<i>ko</i>	dağ
L l	[λ]	<i>ling</i>	bacak
‘L ‘l (sözcük başında); ll (herhangi bir yerde)	[ɔ] damaksıl	<i>‘leym</i> <i>boll; tullo</i>	kir çok; hoplama
M m	[μ]	<i>mase</i>	balık
N n	[v] [N]	<i>nan</i> <i>manga</i>	ekmek inek
O o	[o]	<i>mōncile</i>	karınca
P p	[πH]	<i>puçık</i>	çorap
Q q	[θ]	<i>qanık</i>	sakız

R r / rr ³	[ρ] titremeli [P] çarpmalı	<i>roj ; zerrî ; perr</i> <i>par</i>	gün ; yürek ; yaprak geçen sene
S s	[σ]	<i>sersi</i>	gölge
‘S ‘s	[σ≥] gırtlaksıl	<i>‘si</i>	taş
Ş ş	[Σ]	<i>şêr</i>	aslan
T t	[τH]	<i>tever</i>	dış
‘T ‘t	[τ≥] gırtlaksıl	<i>‘teyr</i>	kuş
U u	[Y]	<i>kutık</i>	köpek
Û û	[υ]	<i>nûncık</i>	yumruk
V v	[Ϟ]	<i>verg</i>	kurt
W w	[ω] yuvarlak dudaklarla	<i>werway</i>	yalın ayak
X x	[x] [x] ~ [⊗] □ (yukarıdaki metne bkz.)	<i>xeyar</i> <i>xele (ğele)</i>	salatalık buğday
Y y	[φ]	<i>yeno</i>	geliyor
Z z	[ç]	<i>zerej</i>	keklik

5. Alfabetik Sıralama

Sözlükteki girdiler aşağıdaki alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir. Lütfen /‘/ ve /‘h/, /‘l/, /‘s/, /‘t/, /û/ ve /rr/ gibi kesme imli harflerin uyumlu harflerle beraber sıralandığına dikkat ediniz. Yani, *lep* 'lapa' ve '*lep* 'avuç' sözcükleri "L" harfinde birbirleriyle yan yana bulunurlar.

6. İmla Kuralları

İmla dahilindeki kurallar her zaman tartışma konusu olmuş ve zamanla değişime uğramıştır. Bu sözlükte aşağıdaki imla kuralları uygulanmıştır.

a) /l/ sesi sıklıkla yarı sesli /y/ den önce geldiğinde /i/ ye dönüşür. Örneğin, *Tiyê se kenê?* 'Sen ne yapıyorsun?' Fakat yalnız kullanıldığında: *ti 'sen'*.

b) Karmaşık Yapılı Fiiller: Fiiller yer değiştirebilen ilgeçler aldığımda, ekstra sözcükler olarak yazılırlar (örn. *pa kerdış* 'takmak' → *keno pa* 'takar'). Ön ekli fiiller beraber yazılırlar (örn. *akerdış* 'açmak' → *akeno* 'açar').

³ Genelde tüm önsesli titremeliler [ρ] (thrilled/titremeli) şeklinde gerçekleştirilmektedir, fakat tek /r/ harfiyle yazılır.

c) Arka edatlar: Bir sözcüğü bir arka edat takip ediyorsa arka edat *mîrê* yerine *mî rê* 'bana' gibi ayrı yazılır. *Çıçirê* 'niçin' gibi istisnalar sözcük türeten yapılardır.

d) Zazacada, bağlayıcı fiil, önce gelen sözcüğe eklenir. Kürtçede bağlayıcı fiil genellikle ekstra bir sözcük olarak yazılsa da, biz bağlayıcı fiili genellikle ekleyerek kullanan Zaza yazarlarının geleneklerini takip ediyoruz. (“Sözcük Türü” ekindeki *Fiiller*’e bakınız)

e) İkilemeler bir sesi (*gurr-gurr* 'gök gürültüsü') veya bir uyağı (*dew-mew* 'köy möy') temsil ediyorsa birbirlerine '-' (tire) işaretleri ile bağlanırlar. Aksi durumda, ikilemeler ayrı yazılırlar: *hêdi hêdi* 'yavaş yavaş'.

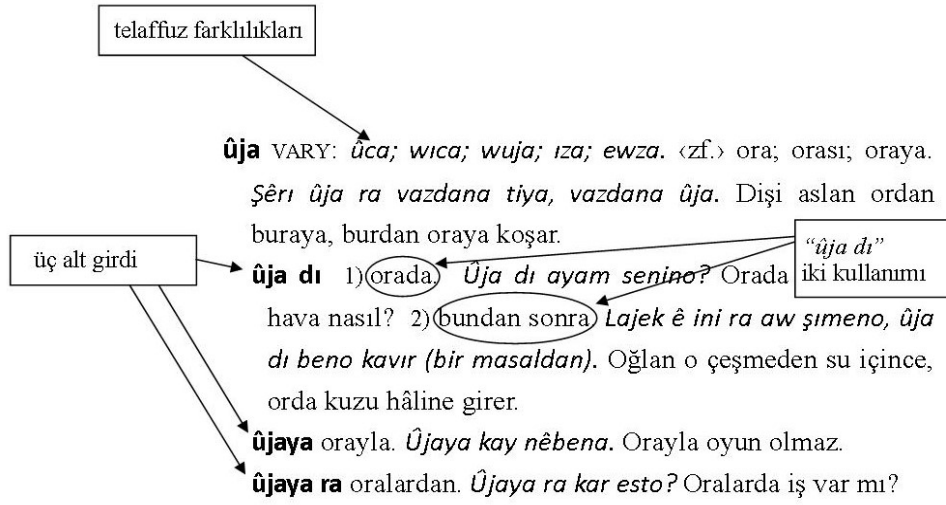
7. Sözlüğün Yapısı

İlk olarak iki örnek girdi sunulmuş daha sonra girdilerin nasıl düzenlendiği hakkında daha çok bilgi verilmiştir.

Basit Bir Girdi:

Karmaşık Bir Girdi:

Sözlük Girdileri Üzerine Yorumlar

Aşağıdaki açıklamalar okuyucuya sözlüğün yapısıyla ilgili önizleme vermek amacıyla hazırlanmıştır.

1) **Fonolojik not.** [x] ~ [⊗] notları için açıklama istiyorsanız 'Zazacanın Alfabeti' bölümüne bakınız.

2) **Varyantlar.** Bir girdinin çok başlarında okuyucu 'vary.' kısaltmasını görebilir. Bu etiketi farklı telaffuzları göstermek amacıyla kullandık. Varyantlar yalnızca Çermik, Çüngüş, Siverek ve Gerger bölgelerinde konuşuluyorsa göz önünde bulundurulurlar (köyler listesi sayfa 18'te bulunmaktadır). Kuzey ve Doğu Zazacasının farklılıkları hesaba katılmamıştır. Yazar, varyantları nereye ait olduklarını yer olarak belirtmiştir, örneğin,

balcan YER: Qelacix. BKZ: bančan.

3) **Sözcüklerin dilbilgisel kategorisi.** Sözcüklerin kısaltılmış dilbilgisel kategorileri sayfa 17'da kısaltmalar listesinde açıklanmıştır.

4) **Özel isimler,** örneğin eski Zazaca şehir, köy, nehir, vadi veya kişi adları, yazar bunların yüksek değerde olduğuna karar verdiğinde sözlüğe dahil edildi.

Dilber <öz.d.> kadın adı.

Çermugij <öz.e.d.> Çermikli.

5) **Ek bilgi** parantez içinde verilmiştir. Örneğin,

wışkdês <is.e.> kuru duvar. (Beton ve çamur kullanmadan örülen duvar.)

6) **Çok anlamlılar** 1), 2) olarak numaralandırılmıştır. Örneğin,

raştay <is.d.> 1) gerçeklik. 2) doğruluk.

7) **Alt girdiler** ana sözcüğün altında ve genellikle alfabetik sıralamada listelenirler. Alt girdiler üç kategoriye ayrılır:

a) Yalın dışı durumlar (*to* 'senin', *tu* 'sen' nin alt girdisidir) veya karşılaştırmalı (*vêşêri* 'daha fazla', *vêşi* 'fazla' nin alt girdisidir) gibi bükünlü sözcükler.

b) Ana sözcüğü takip eden sonek *-na* (örn. *amnanna* 'bir dahaki yaz' *amnan* 'yaz' un alt girdisidir), ve son edat *-a* 'ile' (örn. *quweta* 'kuvvetle' *quwet* 'kuvvet' in alt girdisidir).

c) Çok kelimeli öbekler, örn.

amnan <is.e.> yaz.

amnano peyên ağustos.

amnano verên haziran.

amnanê wertî temmuz.

dar <is.e.> ağaç.

dar û ber ağaçlık.

Fakat *darkupık* 'ağaçkakan' gibi, tek kelimeli birleşik kelimeler, kendi başlarına girdiler olarak düşünülür.

8) **Örnek cümleler** hem bir sözcüğün belirli bir kullanımını göstermek hem de bir sözcüğün soyut anlamını açıklamak için verilir. Bazen atasözü ve deyimler deyimsel anlamı vermek için dahil edilir.

9) **Diğer dillerle ilişkileri** derleyicinin bildirmeye değer bulduğu yerlerde belirtilir. Örneğin, *yaxer* Türkçe bir kelime olan *yağmur* ile ilişkilidir.

yaxer (Tk.) <is.e.> yağmur.

(Pehlevicede için dipnota sayfa 18 bkz.)

10) **Eşleme**. Eğer bir sözcük başka bir girdinin varyantı ise okuyucu ana girdiye eşleme bulacaktır. Eşleme “bkz:” etiketiyle verilmiştir. Örneğin,

wûja BKZ: *ûja*.

11) **Eş anlamlılar** yalnızca hiç bir anlam farkı olmadığında dahil edilir. Bunlar “eş anl.” olarak etiketlenir, örneğin,

varan <is.e.> yağmur. EŞ ANL. *yaxer*.

12) **Yeni terimleri** : Yeni kelimerin kaynağı isimleri ile belirtilmiştir, örn.

vajek <is.d.> kelime (dilb.). (yeni kelime, Şahban Şenates).

13) **Fiil girdileri**:

a) **Mastar**: Zazacanın iki mastar hali vardır, eril *-tuş* hali (*kew-tuş*) ve dişil *-ten* (*kewten*) hali. Sözlükte iki hali de sunmak için fiilin mastar hali olan *-tuş*'ı (Türkçede '-mek' e karşılık gelerek) ve dişil isim hali olan *-ten*'i (Türkçede '-me' veya '-ış' a karşılık gelerek) kullanmaya karar verdik.⁴

kewten <is.d.> düşme, düşüş.

kewtuş <gçs.f.> düşmek.

b) **Geçişlilik**: Basit yapıli fiiller geçişli veya geçişsizdir ve öyle de belirtilmiştir. Karmaşık yapıli fiiler (çok sözcüklü fiiller) geçişlilik için işaretlenmezler.

veşnayış <gçl.f.> (geçişli)

veşayış <gçs.f.> (geçişsiz)

c) **Fiil Çekimi**: Basit yapıli fiiller için köşeli ayrıçlarda bitmemişlik (3. şahis eril) ve emir kipi (tekil) verilmiştir. Örneğin,

xaşeynayış <gçl.f.> haşlamak [*xaşeyneno*; em.k. *bıxaşeynı*]

A

⁴ Rosan Hayıg'dan bir not: Merkez Zazacasında *-ten* hali kullanılmadığı ve Kuzey Zazacasında *-ten(e)*, Güneyde *-ten(i)* dişil olduğu için standart Zazacaya yararlı olacağından dolaylı sözlükte mastar hallerini şu şekilde karar verdik: *kewten* 'düşme' *kewtuş* 'düşmek'.

Ek 1: Yararlı Cümleler

Bu yararlı cümleler listesi, günlük konuşmada bir başlangıç sağlaması amacıyla hazırlanmıştır.

Türkçe	Zazaca
İyi günler!	<i>Roja to xeyr!</i>
İyi günler! (cevap)	<i>Xeyr sılamet!</i>
Hoş geldin!	<i>Xeyr ameyê (e.) / ameya (d.) !</i>
Hoş bulduk!	<i>Xeyri miyan dı bê !</i>
Nasılsın?	<i>Seninê (e.)? / Senina (d.)?</i>
İyiyim.	<i>Ez rında, dinca.</i>
Nasılısınız?	<i>Şıma senini?</i>
İyiyiz.	<i>Ma rındi, dinci.</i>
Ne yapıyorsun?	<i>Tiyê se kenê (e.)? Tiya se kena (d.)?</i>
Durumunuz nasıl?	<i>'Halê şıma senino?</i>
Ellerinden öperim.	<i>Lew nana to desta.</i>
Gözlerinden öperim.	<i>Lew nana to çıma.</i>
Allahısmarladık!	<i>Xatırdê to!</i>
Güle güle!	<i>Oxır bo!</i>
Hoşça kal!	<i>Weşey dı bımanı!</i>
Teşekkür ederim! (cevabı)	<i>Tı zi weş bê!</i>
Allah razı olsun!	<i>Ella raji bê!</i>
Sağ ol!	<i>Berxudar bê!</i>
Canın sağ olsun!	<i>Ganê to weş bo!</i>
Sağ ol!	<i>Weş bê! (Tı weş bê!)</i>
Zamanınız olursa bize oturmaya gelin!	<i>Wextê şıma kı beno, bêê, ma roşımı.</i>
Evet, zamanımız olursa geliriz.	<i>E, wextê ma kı bı, ma yemi.</i>
Afiyet olsun!	<i>Afiyet bo!</i>
Ellerine sağlık!	<i>Destê to weşi bê!</i>
Bana yeter, ziyade olsun!	<i>Mı rê beso, Ella vêşi kero!</i>
Özür dilerim.	<i>Qısûr mewni!</i>
Bir şey değil.	<i>Çiyê nêbeno.</i>
Geçmiş olsun!	<i>Kefaret bo!</i>
Allah şifalar versin!	<i>Ella bıdo şifay xeyri!.</i>
Allah cansağlığı versin!	<i>Ella bıdo ganweşey!</i>
Gözlerin aydın!	<i>Çımê to roşni bê!</i>
Başın sağ olsun!	<i>Serrey to weş bo!</i>
Üzülüyorum.	<i>Ezo mıxul wena.</i>
Yazık!	<i>Çı 'heyf, gunak!</i>
Bu nedir?	<i>No çıçıyo?</i>
Zazacada bu nedir?	<i>Zazaki dı no çıçıyo?</i>
Bir daha söyle!	<i>Fına vaji!</i>
Yavaş yavaş konuş!	<i>Hêdi hêdi qısey bıki!</i>
Anlamadım.	<i>Mı fa 'hm nêkerd.</i>
Bilmiyorum.	<i>Ezo nêzana.</i>

Türkçe

İş arıyorum.

Süt nereden alabilirim?

Bu kaç?

Diyarbakır'a gitmek istiyorum.

Otobüs ne zaman gidiyor?

Bana bir doktor lazım.

Ellerimi yıkamak istiyorum.

Zazaca

Ezo geyrena kar.

Ez şena koti dı şıt bıgıra?

No çendnayo?

Ezo wazena şıra Diyarbekır.

Otopoza key (çı wext) şına?

Mı rê toxtorê lazımo.

Ezo wazena destanê xo bışuwa.

Ek 2: Sözcük Türü

Zazaca-Türkçe sözlükte yer alan tüm sözcükler bir sözcük türüne bağlanmıştır. Bu ekte, her bir sözcük türü için yararlı dilbilgisi bilgileri verilmiştir.

1. İsimler

Zazacada isimler, kısaltmaları *is.e.* veya *is.d* olmak üzere ya eril ya da dişildir. Fakat yine de *is.e.d.* olarak kısaltılan *ambaz* 'arkadaş' gibi bazı isimler hem eril hem dişil olabilirler. Bazı isimler sadece çoğul şekliyle kullanılır ve tekil durumda bulunamazlar. Örneğin, *trrni* 'naz' kelimesi *is.ç* ile etiketlenir.

Basit yapılmı isimler belirtili veya cinse övgü olarak algılanırlar. Tekil isimler için belirtisizlik isme *-ê* (*-ên*) eklenerek veya ismin önüne 'bir' (*jew ambaz* 'bir arkadaş') getirilerek ifade edilir.

<i>ambaz</i>	'arkadaş'
<i>ambaz-ê</i>	'bir arkadaş' (herhangi bir)
<i>jew ambaz</i>	'bir arkadaş' (sayı)

Çekimler

Zazaca isimler cinsiyet (eril, dişil), sayı (tekil, çoğul) ve hal (yalın, bükünlü, vokatif) belirten çekim ekleri alabilirler. Akriba terimler bükünlü halde farklı şekilde çekimlenirler. Bükünlü hal Türkçedeki ismin *-den* hali, *-e* hali, *-in* hali, ve *-i* hali'ne karşılık gelir. Fakat yine de bükünlü hal, bir isim belirli olarak görülmediğinde uygulanmaz.

Vokatif halinin Türkçede bir karşılığı yoktur ve birine doğrudan seslendirildiğinde kullanılır.

	Yalın	Bükünlü	Bükünlü (akriba)	Vokatif
Eril	–	<i>-i</i>	<i>-r</i>	<i>-o</i>
Dişil	– ⁵	<i>-er</i>	<i>-r</i>	<i>-ê, (-i)</i>
Çoğul	<i>-i</i>	<i>-a(n)</i>	<i>-ra(n)</i>	<i>-êno</i>

Yalın hal için örnekler:

<i>No mêrdek peyser ame.</i>	'Bu adam geri geldi.'
<i>Na keynek peyser amê.</i>	'Bu kız geri geldi.'
<i>Nê mêrdeki peyser amey</i>	'Bu adamlar geri geldi.'

⁵ Dişil bir son ek olan *-i* nın gizli olarak orada bulunduğu düşünülür, fakat genellikle yazılı ya da sözlü değildir. Kuzey Zazacasında *-e* nin kaybolmadığı görülür.

Bükünlü hal için örnekler:

<i>Eza nan dana ê mêrdeki.</i>	'O adama yemek veriyorum.'
<i>Eza nan dana a keyneker.</i>	'O kıza yemek veriyorum.'
<i>Eza nan dana ê mêrdeka.</i>	'O adamlara yemek veriyorum.'

Akraba terimlerin bükünlü hal için örnekler:

<i>Oyo şino keydê pêrdê xo.</i>	'Babasının evine gidiyor.' [<i>pi</i> 'baba']
<i>Oyo şino marda xo het.</i>	'Annesinin yanına gidiyor.' [<i>ma</i> 'anne']
<i>Oyo şino dewda pêrandê xo.</i>	'Babalarının köyüne gidiyor.' [<i>pi</i> 'baba']

Vokatif hal için örnekler:

<i>Dedo, tiyê şinê koti?</i>	'Amca, nereye gidiyorsun?' [<i>ded</i> 'amca']
<i>Keynê, tiya şına koti?</i>	'Kız, nereye gidiyorsun?' [<i>keyna</i> 'kız çocuğu']
<i>Qeçkêno, şımayê çiçi wazenê?</i>	'Çocuklar, ne istiyorsunuz?' [<i>qeçek</i> 'çocuk']

İzafe

İzafe dediğimiz bağlayıcı biçimbirim bir isimle niteleyici bir ögeyi bağlayarak ad öbekleri kurar.⁶ İzafeler cinsiyet ve sayıyla çekimlenirler. Betimleyici izafe bir sıfatla bir ismi bağlar, tamlayıcı izafe bir ismi veya zarfı bir isme bağlar.

Birincil izafe, aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi, ad öbekleri betimleyici ve tanımlayıcı olarak görev gördüklerinde uygulanır.

	Betimleyici İzafe	Tamlayıcı İzafe
Eril	–o / –ê ⁷	–ê
Dişil	–a	–a
Çoğul	–ê	–ê

Seslilerden sonra yarı sesli –y–, –yo, –ya, ve –yê gibi ögeler kurmak için yerleştirilmek zorundadır. Fakat yine de bu birleşenler tüm kişiler için genellikle yalnızca –y haline gelir. Betimleyici izafe için örnekler:

<i>lajek-o har</i> 'arsız çocuk'	<i>qeçek-ê hari</i> 'arsız çocuklar'
<i>keynek-a harı</i> 'arsız kız'	

Tamlayıcı izafe için örnekler (niteleyici ögeler bükünlü halde çekimlenir):

<i>laj-ê Musay</i> 'Musa'nın oğlu'	<i>bıra-y ma</i> 'erkek kardeşimiz'
<i>keynek-a to</i> 'senin kızın'	<i>keyna-y to</i> 'senin kız çocuğun'

⁶ Tarihi açıdan izafe, artgönderimli (zamir) olarak yorumlanabilir. İzafe bağımsız şekilde kullanıldığında belirlemektedir; sözlükteki ê₃ kaydına bakınız.

⁷ İzafe, eril ad öbeği belirli bir dolaysız nesne olduğunda –ê ye türetilir.

d- , sırasıyla *t-* (ses birimsel uyumluluk nedeniyle), “ikincil izafe”yi oluşturmak için izafenin önüne yerleştirilir. İkincil izafe (ya da “d-izafe”) şöyle uygulanır: a) eğer ad öbeklerinin ardından bir edat geliyorsa b) ad öbekleri etkilenen durumdaysa (lat. *alatif*), c) birden fazla niteleyici öge bağlanıyorsa (ikinci izafe “d-izafe”dir), d) ana isim *-ê(n)* ile belgisiz olarak işaretlenirse.

Örnek cümleler bu dört koşulu açıklar, numaralandırma a)’dan d)’ye olarak verilmiştir.

(a) *laj-dê Musay ra*
'Musa'nın oğlundan'

(b) ... *û kewt koçık-ta mı.*
've kaşığımin içine düştü.'

(c) *No fıkır-ê pêr-dê şıma niyo.*
'Bu babanızın fikri değil.'

(d) ... *labıre, derd-ên-dê mı esto.*
'ama, bir derdim var.'

2. Zamirler

Zamirler adların veya ad öbeklerinin yerini alan ve onlara yeniden gönderme yapan sözcüklerdir.

Aşağıdaki tablo Zazacadaki kişi ve işaret zamirlerinin farklı şekillerini özetler. Zazaca 3. şahısta iki kat mesafe farklılığı gözetir (yakın ve uzak gösterimi).

Kişi Zamirleri

	Tekil		Çoğul	
	Yalın	Bükünlü	Yalın	Bükünlü
1. şahıs	<i>ez</i> ('ben')	<i>mi(n)</i>	<i>ma</i> ('biz')	<i>ma</i>
2. şahıs	<i>tı</i> ('sen')	<i>to</i>	<i>şıma</i> ('siz')	<i>şıma</i>
3. şahıs eril	<i>o</i> ('o')	<i>ey</i>	<i>ê</i> ('onlar')	<i>ina(n)</i>
3. şahıs dişil	<i>a</i> ('o')	<i>ay</i>		

Yakınlık Gösteren İşaret Zamirleri

	Yalın	Yalın Vurgulu	Bükünlü
Tekil eril	<i>no</i> ('bu')	<i>eno</i>	<i>ney</i>
Tekil dişil	<i>na</i> ('bu')	<i>ena</i>	<i>nay</i>
Çoğul	<i>nê</i> ('bunlar')	<i>enê</i>	<i>nina(n)</i>

Uzaklık gösteren işaret zamirleri üstteki ilk tabloda sunulan 3. şahıs zamirleri ile aynıdır. Yakınlık gösterimleri uygun zamirlere *n-* ön eki getirilerek yapılır. Yalın halde, yakınlık gösterimleri *eno*, *ena*, *enê* gibi yakınlık gösteren zamirlere *e-* ön eki olarak vurgulu bir anlam ifade edebilir.

Niteleyici Olarak Kullanılan İşaret Zamirleri

İşaret zamirleri niteleyici olarak kullanıldıklarında, bükünlü hal dışında işaret zamirlerinden farklı değillerdir: Bükünlü halde tekil eril yapı sırasıyla *nê* veya *ê*'dir , cümle 1) ve 2) ye bakınız. Buna karşın, dişil ve çoğul yapılar tüm haller için yalın hali kullanır, cümle 3) e bakınız. Asteriskler (*) cümlenin yanlış olduğunu belirtir.

1) *Kıtabê bıdı nê mêrdeki* (bük.).

(*Kıtabê bıdı ney mêrdeki.)

'Bu adama bir kitap ver.'

2) *Çay biya ê mêrdeki* (bük.) ver.

(*Çay biya ey mêrdeki ver.)

'O adama çay getir.'

3) *Çay biya ê mêrdeka* (bük.) ver.

(*Çay biya ina mêrdeka ver.)

'O adamlara çay getir.'

Kişi Zamiri *cı*

Cı bükünlü zamiri hali hazırda tanımlaması yapılmış olan ve cümlede nesne görevi yapan bir kişiye veya bir şeye gönderme yapar. Bu zamir tüm 3. kişiler için çekimlenmeden kullanılır.⁸

Ceni zi bêro, ez do çay biyara cı ver.

'Kadın da gelse, ona çay getireceğim.'

Mı cı ra say giroti.

'Elmaları ondan/onlardan aldım.'

Dönüşlü Zamir *xo*

Bükünlü zamir (*xo~xu*) yalnızca 'kendi' dönüşlü anlamını vermez, aynı zamanda cümlenin öznesine gönderme yapan bükünlü zamir görevindedir. İkinci durumda tüm şahıslara gönderme yapabilir.

Hıma lajê axay xo eşkera nêkeno.

'Fakat, ağanın oğlu kendini açığa vermiyor.'

Ez do lajdê xo rê vaja,...

'Oğluma söyleyeceğim,...

Aynı söz öbeği *cı* kullanıldığında farklı bir anlam ifade edebilirdi:

Ez do lajdê cı rê vaja, ...

'Oğluna söyleyeceğim,...' (*cı* burada cümlenin öznesine değil de başka bir kişiye gönderme yapıyor.)

Cı ve *xo* zamirleri, olağan/sıradan bükünlü zamirlerdir. Kişi zamirleri (*mı, to, ey, ay* ve diğerleri) yalnızca konuşmacı birisi hakkında vurgu yaparken kullanılır.

⁸ Oskar Mann ve Osman Efendi Babıj 100 yıl önce bu zamirin bükünlü şekillerini *cey/coy* (e.), *cay* (d.) ve *cê* (çğl.) belgelemiştir. Bu şekiller bugün artık kullanılmamaktadır, sadece *coy*, *qandê coy* 'onun için' ve *coyra* 'ondan dolayı' gibi bazı deyimlerde kalmıştır.

İlgi Zamiri *ki*

Ki ilgeci çekimlenmez ve bir çok işlevi vardır. İlk olarak bir ilgi cümlesiyle ('-en') başlayarak ilgi zamiri olarak kullanılır, örnek cümle 1) e bakınız.

İkinci olarak, tamlama öbekleri için bağlaç görevi görür ve '-diği, -diğini' olarak çevrilebilir. Ayrıca bu görevde anlam kaybı olmadan cümleden çıkarılabilir, örnek cümle 2) ye bakınız.

1) *Na keyneka ki yena, xalkeyna mına.*

'Bu gelen kız benim kuzenim.'

2) *Dedoyo vano ki, o wini niyo. (Dedoyo vano, o wini niyo.)*

'Amca böyle olmadığını söylüyor.'

Soru Zamirleri

Zazacada soru zamirleri istenen bilgi beklendiğinde cümledeki yapısal boşlukta kalır, örn. *Tiyê şinê koti* 'Nereye gidiyorsun?', *Ezo şına keye*. 'Eve gidiyorum.' Bükünlü halde *kê* veya *kami* ile çekimlenen *kam* 'kim' bir istisnadır (ikinci örnek cümleye bkz.).

Soru zamirleri basit sözcükler, birleşik kelimeler (*çıçirê* 'niçin, neden') veya iki sözcüklü ifadelerdir.

En önemli soru zamirleri:

<i>se</i>	'ne' (yalnızca <i>biyayış, vatuş, kerdış</i> fiilleriyle)
<i>çı</i> [ne], <i>çıçı</i> [ne-şey]	'ne'
<i>çıçirê</i> , <i>çı</i> (<i>çıçirê</i> 'nin kısaltılmış hali)	'neden'
<i>çı mı'hal</i> , <i>çı wext</i> , <i>key</i>	'hangi zaman', 'ne zaman'
<i>qandê çıçı</i>	'ne için'
<i>seni(n)</i>	'nasıl'
<i>kam</i>	'kim'
<i>kamcin</i>	'hangi'
<i>koti</i> , <i>koti dı</i>	'nere', 'nerede'
<i>çend</i>	'kaç'

Bazı örnekler:

<i>Tiyê koti dı?</i>	'Neredesin?'
<i>To kami ra perrey giroti?</i>	'Parayı kimden aldın?'
<i>Tiyê se kenê?</i>	'Ne yapıyorsun?'
<i>Tiyê çı kar kenê?</i>	'Ne iş yapıyorsun?'
<i>Tı çı nêameyê?</i>	'Neden gelmedin?'
<i>Ez do ina seni pêra abırna?</i>	'Nasıl onları ayıracağım?'

“Evet-Hayır” soruları için Zazaca, soru zamiri ilgeci kullanmaz (aksine, Türkçede “mI” kullanılır). Cümle tam olarak bir bildirme cümlesi olarak kurulur, fakat vurgu cümlelenin sonunda yükselir. Bir örneğe bakalım.

<i>Mahmud do zi bêro tiya?</i>	'Mahmut da buraya gelecek mi?'
--------------------------------	--------------------------------

3. Fiiller

Fiiller hareket veya durum belirten sözcüklerdir. Zazacada basit yapılı ve karmaşık yapılı fiiller bulunur. Basit yapılı fiiller *kerdış* 'yapmak' gibi tek bir sözcük içerirler. Basit yapılı fiiller aynı zamanda *akerdış* 'açmak' gibi bir ön ekli fiil ilgeci içerebilir. Tam aksine karmaşık yapılı fiiller *pak kerdış* 'temizlemek', *aw xo ro kerdış* 'duş almak' gibi bir veya iki sözcük artı basit yapılı bir fiil içeren çok sözcüklü ifadelerdir

Zazacada fiil sistemi iki mastar, dört ortaç ve bir bağlayıcı fiil içerir. Ortaçlar ve bağlayıcı fiil, bildirme ve dilek kipi, bitmemişlik ve bitmişlik görünüşü temsil etmek için birlikte kullanılabilirler.

Fiilin temel yapısı farklı ekler alan gövdedir. Gövde düzensiz fiillere göre çeşitlilik gösterebilir, fakat düzenli fiillerde sabit kalır. Aşağıdaki tabloda *kew-* 'düş-' gövdesinin nasıl ortaç aldığı gösterilmiştir.

Ortaçlar

	Bitmemişlik	Bitmişlik
Bildirme	kew-n	kew-t
Dilek	bı-kew	bı-kew-t

Bir hareketin bitmiş olduğunu açıklayan ekler *-t*, *-it*, *-d*, *-a* veya "boş biçimbirim" olabilir⁹. Bildirme kipi için bitmemişlik eki *-n*, *-en*, ve *-an* arasında çeşitlenebilir. Dilek kipi ön eki sesbilimsel uyarlama bağli olarak *bu-* ya da *bi-* olabilir.

Mastarlar

Zazaca fiil gövdesine *-tış* (*-ıtış*, *-dış*, *-ayış*) veya *-ten* (*-iten*, *-den*, *-ayen*) ekleyerek iki mastar yapısı oluşturur.¹⁰ Örneğin, 'düşmek' *kew-tış* ve *kew-ten* mastarlarıyla gerçekleştirilir. Her iki yapı da *-tış* in erili *-ten* in ise dişili temsil ettiği yerlerde isim olarak işlev görür.

Mastarı temsil etmesi için bu sözlükte her bir fiil için *-tış/-ayış* yapılarının kullanılmasına karar verilmiştir. Böylece *-ten/-ayen* yapısı isim olarak işlev görebilir. Aşağıdaki örneğe bakınız:

<i>kewtış</i>	f.	'düşmek'
<i>kewten</i> ¹¹	is.d.	'düşüş, düşme'
<i>biyayış</i>	f.	'olmak'
<i>biyayen</i>	is.d.	'oluş, olma'

Bağlayıcı Fiil (Koşaç)

Bağlayıcı fiil geleneksel Zazacada önce gelen sözcüğe tek bir sesli eklenerek gerçekleşir. Özneye cinsiyet ve sayı uyumu vardır. Bağlayıcı fiil yalnızca geniş zamanın bildirme

⁹ *-a* morfemi ve "boş biçimbirim" eskiden *-ād* ve *-d* idi (örn. Orta Farsça *būd* 'olmuş').

¹⁰ Mastarda hiç bir bitmişlik anlamı olmadığı için, mastar son ekleri burada bitmişlik son eki *-t* ve bir mastar son eki olan *-ış* veya *-en* birleşimleri yerine *-tış* ve *-ten* olarak incelenecektir.

¹¹ Dişil yapı ayrıca gizli *-ı* dan dolayı *-en* olarak uygulanabilir. Çoğu yazar *-ı* yı çıkarır.

kipinde kullanılır. Geçmiş zaman ve diğer görünüş ve kipler için *biyayış* 'olmak' fiili kullanılır.

Bağlayıcı Fiil (Koşaç)

ben	<i>a</i>	'-Im'
sen (e.)	<i>ê</i>	'-sIn'
sen (d.)	<i>a</i>	'-sIn'
o (e.)	<i>o</i>	'-dIr'
o (d.)	<i>a</i>	'-dIr'
tüm çoğullar	<i>ê</i>	'-Iz, -sInIz, -lAr'

Eğer bağlayıcı fiil sesliyle biten bir sözcüğe bağlanıyorsa, bir yarı sesli eklenir. Sözcük *û* ile bittiğinde *-w-* eklenir (i.e. *lû-w-a* 'tilki-dir'), *-y-* tüm diğer seslilerden sonra eklenir. Olumsuzluk olumsuz "değil" anlamındaki *nê-* + yarı sesli *-y-* den dolayı *ni-yo*, *ni-ya*, *ni-yê* ye dönüşen bağlayıcı fiil ile yapılır.

Aşağıda bazı örnekler gösterilmiştir:

<i>Ez lajê 'Heseni-ya.</i>	'Ben Hesen'in oğluyum.'
<i>Aw germ-a, honik ni-ya.</i>	'Su sıcak, soğuk değil.'
<i>O nêweş-o.</i>	'O hasta.'
<i>Ma nêweşi-yê¹².</i>	'Biz hastayız.'
<i>O nêweş nêbi.</i>	'O hasta değildi.'
<i>Ê Kirdasi-yê, ê Zazay ni-yê.</i>	'Onlar Kürt, Zaza değil.'

Est 'Var Olma'

3. tekil şahısta 'olmak' fiilinin Orta İran formu (*hast* veya *ast*) muhtemelen Zazacaya girmiş ve ortacımsı bir yapıya dönüşerek *est* 'var olma' olmuştur. Bu yapı genellikle 3. şahıslar için kullanılır.¹³ 'Var olma' anlamını vermesi için, *est* bildirme kipinin bitmemişlik görünüşünde bağlayıcı fiil ile birleştirilir. Diğer tüm görünüşlerde ve kiplerde *est* yerine *biyayış* 'olmak' kullanılır.¹⁴

Bitmemiş bildirme kipinde olumsuzluk için *çini* + bağlayıcı fiil, diğer tüm görünüşlerde ve kiplerde *çimê* + *biyayış* kullanılır.

Zazacada 'sahip olmak' fiili yoktur. Onun yerine, *est* takibinde *-in* hali yapısı 'sahip olmak' anlamını ifade eder (4, 5 cümlelerine bakınız).

1) <i>Ûja dı veyve esto.</i>	'Orada düğün var (devam ediyor).'
2) <i>Tiya dı dêw esto, çiniyo¹⁵?</i>	'Burada dev var mı, yok mu?'

¹² Doğru yapı çoğul belirleyicisini (*-i*) ve bağlayıcı fiili (*-yê*) içeren *-iyê* dir. Genellikle bu yapı bağlayıcı fiili düşürerek kısa şekliyle (*Ma nêweş-i*) kullanılır.

¹³ Şunu söylemek mümkündür: *Ez est-a*. 'Ben varım.' Fakat, 3. şahıs dışında herhangi bir referans çok nadirdir.

¹⁴ Siverek'te *est bı* kullanılır: *Çend merdımı est bı?* 'Kaç adam vardı?' Genelde *bi bi* kelimesi kullanılır: *Çend merdımı bi bi?*

¹⁵ *Çiniyo* halk arasında *çinyo* olarak kısaltılır.

- 3) *Kaşkêra dinya dı qe şeytaney çmêbiyayê.*
 4) *Dı lajê mı estê.*
 5) *Hirê lajê mı bi.*

- 'Keşke dünyada hiç fesatlık olmasaydı.'
 'İki tane oğlum var.'
 'Üç tane oğlum vardı.'

Zaman, Kip, Görünüş

Aşağıdaki tablo bağlayıcı fiilin veya diğer son eklerin eklendiği *kewtış* 'düşmek' fiilinin ortaçlarına genel bir bakış sağlar.

Ortaçların Takıları

Kip:	Bildirme			Dilek		Emir	
Görünüş:	Bitmemişlik	Bitmişlik (Geniş Geçmiş Zaman)	Bitmişlik (Geçmiş Zaman Olayı)	Bitmişlik (Sürekli Geçmiş Zaman)	Bitmemişlik	Bitmişlik	
ben	<i>kewn-a</i>	<i>kewt-a</i>	<i>kewt-a</i>	tüm kişiler için: <i>kewt-ê</i>	<i>bı-kew-a</i> ¹⁶	tüm kişiler için: <i>bı-kewt-ê</i>	
sen (e.)	<i>kewn-ê</i>	<i>kewt-ê</i>	<i>kewt-ê</i>		<i>bı-kew-ê</i>		<i>bı-kew-ı</i>
sen (d.)	<i>kewn-a</i>	<i>kewt-a</i>	<i>kewt-a</i>		<i>bı-kew-ê</i>		
o (e.)	<i>kewn-o</i>	<i>kewt-o</i>	<i>kewt</i>		<i>bı-kew-o</i>		
o (d.)	<i>kewn-a</i>	<i>kewt-a</i>	<i>kewt-ı</i>		<i>bı-kew-o</i>		
biz	<i>kewn-ê/</i> <i>kewn-ım</i>	<i>kewt-ê</i>	<i>kewt-i</i>		<i>bı-kew-ê/</i> <i>bı-kew-ım</i>		
siz	<i>kewn-ê</i>	<i>kewt-ê</i>	<i>kewt-i</i>		<i>bı-kew-ê</i>		<i>bı-kew-ê</i>
onlar	<i>kewn-ê</i>	<i>kewt-ê</i>	<i>kewt-i</i>	<i>bı-kew-ê</i>			

Bildirme ve dilek kipi için 1. çoğul şahısın bitmemişlik görünüşü alternatif olarak muhtemelen tarihsel olarak daha eski bir yapı olan *-ım* olabilir.

Aşağıda fiil yapıları detaylı olarak tartışılmıştır.

¹⁶ Bir çok bölgenin konuşucuları (örn. "dewê 'Hesrani") 1. tekil şahıs için (*bı-kew-i*) *-i* yi kullanır.

Bildirme Kipi

a) Bitmemişlik Görünüşü

Bitmemişlik görünüşü ortacı artı bağlayıcı fiilin olduğu cümleler, normalde geniş zamana gönderme yapar. Hikaye dilindeki sözümona ‘tarihsel geçmiş zaman’ kadar alışılmış davranışı da içerir.

Bir olayın veya durumun aslında konuşma sırasında devam ettiği cümlelerin öznesine ayrıca bağlayıcı fiil eklenerek belirtilir. (3, 4 cümlelerine bkz.).

1) <i>Gorma ‘hmed nê dêwi zi kışeno.</i>	'G. devi de öldürür.'
2) <i>Keynek şına mekteb.</i>	'Kız okula gider.' (O her gün gider.)
3) <i>Keynek-a şına mekteb.</i>	'Kız okula gidiyor.' (şu anda)
4) <i>Ez-o¹⁷ nêşına mekteb.</i>	'Ben okula gitmiyorum.' (şu anda)

b) Bitmişlik Görünüşü

Bitmişlik ortacı aşağıdaki durumlarda kullanılır:

1. Geniş Geçmiş Zaman geçmişte olan veya geçmişte başlayan bir olayın sonucu olan konuşma sırasındaki duruma işaret eder. Bitmişlik ortacı artı bağlayıcı fiille kurulur.

<i>Ê weynenê kî no kewto dîşmena miyan.</i>	'Düşmanlara saldırdığını görürler.'
<i>O yeno keye kî maya cî rakewta.</i>	'Eve geldiğinde annesi uyuyor.'

2. Geçmiş Zaman Olayı hikayeleme için kullanılır ve bazen “görgü tanığı” görünüşü de ayırt edicidir. 3. şahısta ve çoğullarda bağlayıcı fiil olmadan kurulur. Bağlayıcı fiil olmadığında, asıl sıfat son ekleri yüzeye çıkabilir.

	Bağlayıcı Fiil olmadan Bitmişlik	Karşılaştırma için Sıfat Son Ekleri
Eril	<i>kewt</i>	–
Dişil	<i>kewt-ı</i>	–ı
Çoğul	<i>kewt-i</i>	–i

Bazı örnekler:

<i>Will, ziyar kewt qısey!</i>	'Vallah, ziyaret konuşmaya başladı!'
<i>Dêw û dî keynana kewti zerre.</i>	'Dev ve iki kız içeri girdi.'

Bu –a ile biten fiil gövdelerine örnek olarak düzensiz *biyayış* 'olmak', *şiyayış* 'gitmek', *dıyayış* 'görmek', *amayış* 'gelmek' fiilleri ve düzenli *bermayış* 'ağlamak' fiilinde bağlayıcı fiilin olmadığı bir örnekleme takip eder.

¹⁷ 1. şahıs düzenli bağlayıcı fiilin –a haline burada izin verilmesine rağmen, yerine 3. şahıs –o halinin kullanımı daha yaygındır.

Bağlayıcı Fiil Olmadan Bitmişlik¹⁸

	<i>biyayış</i>	<i>şiyayış</i>	<i>diyayış</i>	<i>amayış</i>	<i>bermayış</i>
Eril	<i>bı</i>	<i>şı</i>	<i>di</i>	<i>ame</i>	<i>berma</i>
Dişil	<i>bi</i>	<i>şi</i>	<i>dî</i>	<i>amê</i>	<i>bermê</i> ¹⁹
Çoğul	<i>bi</i>	<i>şi</i>	<i>di</i>	<i>amey</i>	<i>bermay</i>

3. Sürekli Geçmiş Zaman kişi ve sayı gözetmeden bitmişlik ortacına *-ê* son eki eklenerek kurulur. Bu geçmiş zamanda bir olayın veya bir durumun sürerlik görünüşünün önemini vurgular. Arka plan bilgisi verildiğinde, şahit olunmuş öykülerin anlatılarında da kullanılır. Tam aksine ön plan bilgisi “Geçmiş Zaman Olayı”nda anlatılır.

Veri, ay cıxare şımitê. 'Geçmişte, sigara içerdi.'
Ez, qeçkin dı, nıştê estoran. 'Çocukluğumda, atlara binerdim.'

4. Geçmiş Zaman Durumu konuşma anından önceki bir andaki bir duruma işaret eder. “Geçmiş Zaman Olayı” yapısındaki *biyayış* 'olmak' yardımcı fiili kullanılarak kurulur. Aşağıdaki tablo iki düzenli fiil *kewtış* 'düşmek' ve *bermayış* 'ağlamak' için “Geçmiş Zaman Durumu” nun yapısını açıklar. Daha sonra, bunu üç düzensiz fiil takip eder: *biyayış* 'olmak', *şiyayış* 'gitmek', *amayış* 'gelmek'.

Geçmiş Zaman Durumunun Fiil Çekimleri

ben	<i>kewt(i)</i> ²⁰ <i>biya</i>	<i>berma</i> ²¹ <i>biya</i>	<i>bi biya</i>	<i>şi biya</i>	<i>amê biya</i>
sen (e.)	<i>kewt(i) bi(yê)</i> ²²	<i>berma bi(yê)</i>	<i>bı bi(yê)</i>	<i>şı bi(yê)</i>	<i>ame bi(yê)</i>
sen (d.)	<i>kewt(i) biya</i>	<i>bermê biya</i>	<i>bi biya</i>	<i>şi biya</i>	<i>amê biya</i>

¹⁸ Dişil yapıların (ı + ı => i; e + ı => ê; a + ı => ê) ön sesleriyle sonuçlandığı, eril yapının orta seslilerle bittiği söylenebilir.

¹⁹ Varyant: *bermey*

²⁰ Eğer ortaç bir sessizle biterse, *-ı* seslisi telaffuzu kolaylaştırmak için eklenebilir. *Ez kewtı biya*. 'Aşağı düşürülmüştüm'.

²¹ Seslilerle biten fiiller 1. ve 2. tekil şahıslar için bir çeşit ortaya çıkarır. Bazı konuşucular şunu kullanır: *ez bermay biya*, *tı (e.) bermay biyê*, *tı (d.) bermey biyê*. Diğer konuşucular çekimsiz yapıyı kullanırlar: *ez berma biya*, *tı (e.) berma biyê*, *tı (d.) berma biya*.

²² 2. şahıs eril için değişim: *bi ~ biyê*.

o (e.)	<i>kewt(i) bı</i>	<i>berma bı</i>	<i>bı bı</i>	<i>şı bı</i>	<i>ame bı</i>
o (d.)	<i>kewt(i) bi</i>	<i>bermê bi</i>	<i>bi bi</i>	<i>şı bi</i>	<i>amê bi</i>
çoğullar	<i>kewti bi</i>	<i>bermay bi</i>	<i>bi bi</i>	<i>şı bi</i>	<i>amey bi</i>

Bu karmaşık yapılar için fiil çekimleri kısmen konuşucudan konuşucuya çeşitlilik gösterir, bu tablo için dipnotlara bakınız. *biya, bı, bi* yerine *viya, vı, vi* sesbilimsel varyasyonu *biyayış* yardımcı fiil olarak görev yaptığında var olur.

Bazı örnek cümleler :

<i>Tı çıçirê bı biyê nêweş?</i>	'Neden hasta olmuştun (e.)?'
<i>Wextê dı, ez bi biya nêweş.</i>	'Bir zamanlar, hasta olmuştum.'
<i>Tı qeçkin dı boll bermay biyê.</i>	'Çocukluğunda çok ağlamıştın.'
<i>Meyiti pêro kewti bi qısey, êyê vanê, ...</i>	'Tüm cesetler dile gelmişti, şöyle diyorlar, ...'
<i>Qatirê xo nê darana girêday bi.</i>	'Katırlarını şu ağaçlara bağlamışlardı.'
<i>Nê çiyê kı mu viri dı nêmendî bi, ...</i>	'Hafızamda kalmamış olan şeyler, ...'

Bildirme kipi ortaçlarının tüm fiil yapıları *nê-* ön ekiyle olumsuz yapılır. “Geçmiş Zaman Durum”unda olumsuzluk ana fiile eklenir (yukarıda son cümleye bakınız).

Dilek Kipi

Dilek kipi bitmemişlik ve bitmişlik görünüşü ortacına *bı-* ön eki eklenerek kurulur. Birleşik fiiller (*pak kerdiş*), ön fiilli fiiller (*ro-nıştış*), ve bazı düzensiz fiiller için ön ek çıkarılır. Olumsuzluk *bı-* ön ekinin yerini alan *nê-* ön ekiyle yapılır.

a) Bitmemişlik Görünüşü

Dilek kipinin bitmemişlik görünüşü konuşma anındaki gerçekleşmemiş bir olayı işaret eder ve genellikle yardımcı fiilli öbeklerde ve tamlama tümcelerinde ortaya çıkar. Fakat bir ihtiyaç, dilek ya da olasılık ifade ederek kendi kendini temsil eder. Başlangıç niteliğindeki *wa* tipik olarak bir dileği belirtmek için kullanılır (cümle 3e bakınız).

Dilek kipinde, bağlayıcı fiil (koşaç) cinsiyet ayırt etmez, yukarıdaki “Ortaçların Takıları” çizelgesine bakınız.

<i>Ezo wazena şıra.</i>	'Gitmek istiyorum.' [<i>şiyayış</i> 'gitmek' <i>bı-</i> ön ekini düşürür.]
<i>Na şermayena kı şıro keye.</i>	'Eve gitmekten utanır.'
<i>Wa, ê nêşirê!</i>	'Gitmesinler!'

Gerçekleşmemiş bir durumun gerçekleşmesinin beklendiğini belirtmek için *do* ilgeci eklenir. Özneyi takip eder, fakat dilek kipinde fiilden önce gelir.

<i>Ez se vaja, tı do bikerê!</i>	'Sana ne söylersem, yapacaksın!'
<i>... zewmbi paşa do to bıkişo.</i>	'... yoksa kral seni öldürecek.'

Alternatif olarak, bildirme kipinin bitmemişlik görünüşü gelecek zaman belirtebilir ve *kesinlik* görünüşü taşır. Aşağıdaki iki karşılaştırmalı örneğe bakınız:

<i>Ez meşt şına dewda xo.</i>	'Yarın köyüme giderim (kesin, göreceksin).'
-------------------------------	---

Ez do meşt şıra dewda xo. 'Yarın köyüme gideceğim.'

b) Bitmişlik Görünüşü

Dilek kipinin bitmişlik görünüşü konuşma anından önceki bir andaki gerçekleşmemiş bir durumu belirtir. Bu yapı dilek kipi ilgeci ön eki *bı-* olsa da değişmeyen son eki *-ê* ile bitmişlik sürerlik görünüşüne (bildirme kipinin) karşılık gelir.

kaşkêra veya *kaşka* kelimeleri geçmiş zaman koşulunda pişmanlık belirtir.

<i>Kaşkêra ez dew dı bîmendê.</i>	'(Keşke) köyde kalmış olsaydım.'
<i>Mı zey to bıkerdê, no oxbet ma serre dı nêameyê.</i>	'Seni dinlemiş olsaydım, bu uğursuzluk başımıza gelmezdi.'
<i>Wa, mı keye pak kerdê!</i>	'Evi temizleseydim.'

Bitmişlik görünüşünde, özneyi takip eden *do* ilgeci yalnızca öykülemde kullanılır. Bu ilgeç geçmiş zamanda olması muhtemel fakat kesinlikle gerçekleşmemiş bir durumu belirtir.

<i>Mı do şıma bıkiştayê, labirê ...</i>	'Sizi öldürecektim, fakat...'
<i>Pêrê ma do tı bıkiştayê, coyra mı tı keye ra remnaya.</i>	'Babam seni öldürecekti, bu yüzden seni evden kaçırdım.'

Emir Kipi

Emir kipi bir kişiye doğrudan emir vermek için kullanılır. Bitmemişlik ortacı tekil için *-t²³* ve çoğul için *-ê* eklerini alır. Sözlükte tekil emir kipi tüm basit yapıllı fiiller için dilbilgisi notunda verilmiştir.

Yasaklama *bı-* ile yer değiştiren *me-* ile kurulur.

<i>Bê, bıkerwî na dêzda vasi miyan!</i>	'Gel, bu otluklara saklan!'
<i>Cenêki, qe pers mekî!</i>	'Kadın, bana hiç sorma!'

Yardımcı Fiiller

Bir çok fiil - olasılık ve gereklilik anlamı ile ilişkilendirilen fiiller - yardımcı fiil olarak sınıflandırılabilir. Yardımcı fiili takip eden temel fiil dilek kipine çekimlenir. Yardımcı fiiller sözlükte "f. (yard.)" olarak belirtilmiştir.

<i>şayış</i>	yardımcı f.	'edebilmek'
<i>wetardiş</i>	yardımcı f.	'cesaret etmek'
<i>lazım biyayış</i>	yardımcı f.	'ihtiyaç, gerek duymak'
<i>qayıl biyayış</i>	yardımcı f.	'razı olmak'

Bu iki yardımcı fiil ayrıca temel fiil olarak da ortaya çıkabilir.

<i>waştış</i>	fiil ve yardımcı f.	'istemek; dilemek'
<i>kerdiş</i>	fiil ve yardımcı f.	'yapmak; niyet etmek'

²³ Tekil son eklerinin yalnızca son sessizi açığa çıkarmak için mi orda oldukları tartışılabilir. Çünkü, bir sesliyle biten ortaçlardan sonra dahil edilmez. örn. *bışu!* 'yık!'

Yardımcı fiil görünüş (bitmişlik veya bitmemişlik) hakkında bilgi taşır, fakat yine de yardımcı fiili takip eden temel fiil daima dilek kipinin bitmemişlik görünüşünde ortaya çıkar. Aşağıdaki iki örneğe bakınız.

<i>Ez wazena (bitmemiş) şıra (bitmemiş) vera pèrandé xo.</i>	'Babamların evine gitmek istiyorum.'
<i>Ma nêşa (bitmiş) dêwi bıkışımı (bitmemiş).</i>	'Devi öldüremedik.'

Geçişlilik ve Geçişsizlik

Geçişli bir gövde, gövdeye *-(i)y /-ey* eklenerek geçişsiz (veya edilgen) olabilir. Geçişsiz bir gövde, gövdeye *-n* eklenerek geçişli (veya ettirgen) olabilir.

<i>kış-</i>	'öldürmek' (geçişli)
<i>kışy-</i>	'öldürülmek' (geçişsiz)
<i>veş-</i>	'yanmak' (geçişsiz)
<i>veşn-</i>	'yakmak (birşeyi)' (geçişli)

Bazı örnek cümleler bunu takip eder.

<i>... weynenê kı o biray cı kışto.</i>	'... onun erkek kardeşlerini öldürdüğünü gördüler.'
<i>... maya nê hirê waya kışyaya.</i>	'... üç kız kardeşin annesi öldürülmüş.'

Bitmişlik Görünüşünde Geçişli Fiiller

Geçişli bir fiilin bitmemişlik yapıları kullanıldığında, yalın bir ad öbeği kılıcıları ifade eder ve bükünlü ad öbeği etkilenei ifade eder. Tam aksine, bitmişlik yapıları kullanıldığında yalın bir ad öbeği etkilenei ifade eder ve bükünlü ad öbeği ise kılıcıyı ifade eder. Bu zıtlığın edilgen yapılarda tarihsel köklerini elde ettiği düşünülür ve bu durum Zazacanın “yarı eş işlevsel” (İng. *split ergative*) dil olarak adlandırılmasıyla sonuçlanmıştır.

Aşağıdaki örneklerde 'ben' kılıcıdır ve 'o (e.)' veya 'o (d.)' etkileneidir. Fiil her zamanki gibi yalın halle uyumludur.

<i>Ez ey rışena.</i>	[fiil 'ben' ile uyumlu]	'Onu (e.) gönderirim.'
<i>Mı o rışt.</i>	[fiil 'o (e.) ile uyumlu]	'Onu (e.) gönderdim.'
<i>Mı a rıştı.</i>	[fiil 'o (d.) ile uyumlu]	'Onu (d.) gönderdim.'

4. Niteleyiciler

Niteleyiciler (İng. *modifiers*) ismi tanımlarlar, bu yüzden ad öbeğine aittirler. Zazacada niteleyiciler dört çeşide ayrılırlar: sıfatlar, ortaçlardan türeyen sıfatlar, belgisiz sıfatlar ve sayılar.

İşaret sıfatı (*'bu adam'*) için, “Zamirler” bölümüne bakınız.

Sıfatlar

Sıfatlar isimlerle aynı şekilde cinsiyet, sayı ve hallerde çekimlenirler. Fakat, dişil isimlerde çıkarılan yalın dişil belirticisi *-ı* (dipnot 3'e bakınız) sıfatların çekiminde kullanılır.²⁴ Hal belirtme yalnızca çoğul bükünlü belirtildiğinde, tekil bükünlü belirtilmediğinde isimlerden ayrılır. Sıfatlar betimsel izafeyi isim ve sıfat arasında bir bağlayıcı olarak kullanarak ismi takip ederler. (İzafe üzerine daha fazla bilgi için "İsimler" bölümüne bakınız.)

eril:	<i>'henar-o sūr</i>	'kırmızı nar'
	<i>'henar-ê sūr-i</i>	'kırmızı narlar'
	<i>'henaran-ê sūr-a</i>	'kırmızı narları (bük.)'
dişil:	<i>keynek-a xasek-ı</i>	'güzel kız'
	<i>keynek-ê xasek-i</i>	'güzel kızlar'
	<i>keynekan-ê xasek-a</i>	'güzel kızları (bük.)'

Sıfatlar *-êri* (*xasek-êri* 'daha güzel') son ekiyle üstünlük derecesi belirten sözcükler kurabilirler. Fakat yine de, Türkçe dilbilgisi Zazacayı etkilemekte ve üstünlük derecesi belirten sözcükler daha çok arka edatı *ra* '-den/dan' ve çekimsiz sıfat kullanarak ifade edilmektedir.

<i>Ez to pil-êri-ya.</i>	'Ben senden daha yaşlıyım.'
<i>Ez to ra pil-a.</i>	'Ben senden yaşlıyım.'

Ortaçlardan türeyen Sıfatlar

Bitmişlik ortacı *-e* (*kerd-e* 'yapım') eklenerek bir sığata türeyebilir. Yalın halde, bu yapı *-e* yerine *-i* (dişil için) getirilerek veya *-y* (çoğul için) eklenerek cinsiyet ve sayıyla çekimlenebilir. Sıfatlar gibi, ortaç ismi takip eder ve betimsel izafe ile bağlanır. Bu yapı sözlükte basitçe ortaç (*or.*) olarak adlandırılır.²⁵

Aşağıda ad öbeklerinden dört örnek göreceksiniz. Gerçek sıfatlar gibi, ortaç bükünlü hal için çekimlenebilir (en sondaki örnek cümleye bakınız).

<i>kêvero akerde</i>	'açık (açılmış) kapı' (kapı erildir)
<i>penceraya akerdi</i>	'açık (açılmış) pencere' (pencere dişildir)
<i>çimê akerdey</i>	'açık (açılmış) gözler'
<i>Ê kêveranê akerda racımı!</i>	'O açık kapıları kapat!'

Belgisiz Sıfat

'Her, hepsi, bütün, bazıları' gibi isimlerin niceliklerini belirleyen sayısal olmayan anlamlar içerirler. Sıfatlardan, çekimlenmemeleri ve tanımladıkları isimden önce gelmemeleri yönünden ayrılırlar. Bazı örnekler:

<i>'heme</i>	'bütün, tüm'
<i>'nim</i>	'yarım'
<i>'tayn</i>	'az, bazı'

²⁴ Eğer bir sıfat *-ı* ile biterse, hem dişil hem de çoğul için son ek *-i* olur. Örneğin, *werdı* 'küçük': *keyneka werd-i* 'küçük kız', *keynekê werd-i* 'küçük kızlar'.

²⁵ Nadiren, bu ortaç durum fiillerinin eylem öbeğinin bir parçası olabilir. örn. *Rojê, ê qahwe dı ronıştey biyê*. 'Bir gün, onlar bir kahvede oturmuşlardı.'

<i>dirê</i>	'bir kaç'
<i>hurg</i>	'her'

Aşağıdaki cümlelere bakınız ve *tayn* gibi bazı belgisiz sıfatların tıpkı zamir gibi işlev gördüğüne dikkat ediniz (bkz. cümle 2).

1)	<i>Tayn ceni ameyê.</i>	'Bazı kadınlar geliyordu.'
2)	<i>Tayn ameyê.</i>	'Az geliyordu.'
3)	<i>Tiyê vanê ez 'heme çi zana?</i>	'Herşeyi bildiğini mi söylüyorsun?'
5)	<i>Mı nim qısay xo ard ca.</i>	'Koşullarının yarısını tamamladım.'

Sayılar

Sayılar niteledikleri isimden önce gelirler. Zazaca asal sayılara genel bir bakış aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Sıralı sayılar sıfat şeklinde kullanıldıklarında sıfatlaştırıcı son ek *-ın* ile asal sayılara türerler: *roja des û panjin* '15. gün'. Fakat, tek başınayken, bir şeyden veya bir kişiden bahsederken, başka bir yapı kullanılır: *ê çi'hari*, *ê panji* 'dördüncü, beşinci'.

1	<i>jû</i> (d.), <i>jew</i> (e.)	20	<i>vist</i>
2	<i>dı</i> (sıfat) <i>dıdı</i> (saymada)	21	<i>vist û jew</i>
3	<i>hirê</i>	30	<i>hırs</i>
4	<i>çi'har</i>	40	<i>çewres</i>
5	<i>panj</i> (vary. <i>panc</i>)	50	<i>pancas</i>
6	<i>şeş</i>	60	<i>şeşti</i>
7	<i>'hewt</i>	70	<i>'hewtay</i>
8	<i>'heşt</i>	80	<i>'heştay</i>
9	<i>new</i>	90	<i>neway</i>
10	<i>des</i>		
11	<i>des û jew / jewndes</i> (vary. <i>jondes</i>)	100	<i>se</i>
12	<i>des û dıdı / dıwês</i>	200	<i>dı sey</i>
13	<i>des û hirê / hirês</i>	225	<i>dı sey û vist û panj</i>
14	<i>des û çi'har / carês</i>	1000	<i>hezar</i>
15	<i>des û panj / pancês</i>	2000	<i>dı hezari</i>
16	<i>des û şeş / şiyês</i>	1.000.000	<i>milyon</i>
17	<i>des û 'hewt / 'hewtês</i>		
18	<i>des û 'heşt / 'heştês</i>		
19	<i>des û new / newês</i>		

5. Zarflar

Zarflar bir hareketin nasıl yapıldığını anlatırken genellikle bir şekilde fiilleri nitelerler. Örneğin, "Ormanın içinden *sessizce* yürüdüler", cümlesinde *sessizce* sözcüğü yürüdükleri şekli betimler. Zarfların üç kategorisinden örnekler aşağıda verilmiştir. Fakat, sözlükte kategorilere ayrılmamışlar, basitçe "zf." olarak etiketlenmişlerdir.

Niteleme Zarfı:

<i>wini</i>	'öyle, bu şekilde'
<i>hini</i>	'artık'
<i>tenya</i>	'yalnız; yalnızca'
<i>xora</i>	'zaten'

Geçici Zarflar:

<i>rew</i>	'hızlı; erken'
<i>vizêr</i>	'dün'
<i>par</i>	'geçen yıl'

Yer Zarfları:

<i>cor</i>	'yukarı'
<i>tever</i>	'dışarı'

6. Ön Edat ve Arka Edat

Edatlar sözdizimsel olarak bir ad öbeğiyle birleşen ve onu bir zarf öbeğine dönüştüren öğelerdir. Bunlar bir tür zihinsel veya fiziksel bir konumu belirtirler ve çoğunlukla tek heceli sözcüklerdir. Arka edatlar sayıca ön edatlardan daha fazladır. Aşağıdaki bazı örneklere bakınız:

Ön Edatlar:

<i>zey</i>	'gibi'
<i>qandê</i>	'dolayı, için'
<i>vera</i>	'öne doğru'

Arka Edatlar:

<i>dı</i>	'-de hali'
<i>ra</i>	'-den hali'
<i>-a</i>	'ile'

Bın, ser, ver gibi bazı yer arka edatları da absolut bir form şeklinde meydana gelebilirler. Bu da demektir ki, çoğu zaman olduğu gibi hemen ardından bir isim gelmesi gerekmemektedir. Bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi için bu kelimeleri son edatlar ve zamirler olarak adlandırdık. *Bın* 'alt, dip' örneğine bakınız.

<i>'Say pêro kewti bın.</i>	'Elmalar alta düştü.' (zarf olarak kullanımı)
<i>'Say pêro kewti dara bın.</i>	'Elmaların hepsi ağaçların altına düştü.' (arka ed. olarak)

Bazı yapılarda ön edatlar *-a* 'ile' veya *-ê* 'belirtisiz belirleyici' arka edatları tarafından takip edilirler.

<i>pey ...-a</i>	'ile'
<i>bı ...-a</i>	'ile'
<i>da ...-ê</i>	'yaklaşık (sayısı)'
<i>zey ...-a</i>	'gibi'

Son kategoriden iki örneğe bakınız:

<i>Ez zi zey to-ya fikiriyena.</i>	'Ben de tam senin gibi düşünüyorum.'
<i>Ez pey heri-ya nêşena şıra.</i>	'Eşek ile yolculuk edemem.'

7. Bağlaçlar

İki veya daha fazla öbeği veya cümleyi bağlayan sözcüklere bağlaç denir ve “bağ.” olarak etiketlenir. En önemli bağlaçlar aşağıda verilmiştir.

<i>û, ew</i>	've'
<i>dıma</i>	'sonradan, ondan sonra'
<i>ba 'hdo</i>	'sonradan'
<i>hıma</i>	'ama'
<i>labırê</i>	'fakat'
<i>çıkı</i>	'çünkü'
<i>eki</i>	'eğer'
<i>ya, yazı, yanzi</i>	'ya, ya da'
<i>jewmbina, jewbi</i>	'başkaca, yoksa'
<i>yanê</i>	'yani'

8. İlgeçler

Fiil İlgeci

“Fiil ilgeci” terimini yalnızca eylem öbeklerinde bulunan ilgeçleri sınıflandırmak için kullanıyoruz. Bunlardan bazıları aynı zamanda *pıra, pıro, po, ta, pede* gibi zamirsel bir birleşeni de miras alırlar. Çoğu tek başına kullanıldıklarında yalnızca anlaşılmaz bir anlam ortaya çıkarırlar.

Diğer İlgeçler

Diğer sınıflandırmalara yerleştirilmeyen kimi çok az sözcük “ilgeç” olarak etiketlenmiştir: En üstünlük derecesi ilgeci *tewr 'en'*, gelecek zaman ilgeci *do*, ve dilek kipi ilgeci *wa 'keşke'*.

9. Ünlemler

Ünlem sözdizimsel olarak kendi çevresine bağlı olmayan ve bir duygu ileten bir sözcük türüdür. Genellikle bir öbeğin önünde durur ve genellikle bir virgülle ayrılır. Ünlemler örnek cümlelere bakınız: *oy, hadê, ve willi*.

<i>Oy bırayo, ma ra dûri meşo!</i>	'Hey kardeşim, bizden uzaklaşma!'
<i>Hadê, ma şımı.</i>	'Haydi gidelim.'
<i>Willi, mı to rê çiyê nêvato.</i>	'Vallahî, sana bir şey dememişim.'

Ek 3: Tamlama

Tamlama bir dildeki sözcük sayısını arttırmak için yapılan çok önemli bir işlemdir. Zazacada tamlamanın farklı biçimleri vardır. İlk olarak, iki farklı sözcükten tek bir sözcük tamlaması, ikinci olarak da ikileme gösterilmiştir.

1. İki Farklı Sözcüğün Birleşimi

a) İsim artı İsim

İki isim birbirine eklenebilir ve ortaya çıkan tamlama bir isimdir. Sol sütun solda niteleyicinin olduğu birleşik kelimeleri gösterir. Sağ sütun Zazacada çok sık bulunmayan zıt dizilişi gösterir. Baş sözcük her zaman birleşik kelimenin cinsiyetini belirtir.

Niteleyici - Baş Sözcük	Baş - Niteleyici Sözcük
<i>dedkeyna</i> 'amcanın kızı' (<i>ded</i> 'amca' + <i>keyna</i> 'kız çocuğu')	<i>gimerre</i> 'fare pisliği' (<i>gi</i> 'dışkı' + <i>merre</i> 'fare')
<i>'hepısxane</i> 'hapishane' (<i>'hepis</i> 'hapis' + <i>xane</i> 'ev, hane')	<i>gudvewr</i> 'kar topu' (<i>gud</i> 'top' + <i>vewr</i> 'kar')
<i>robarca</i> 'çamaşırhane' (<i>robar</i> 'çamaşır yıkama' + <i>ca</i> 'yer')	

b) İsim artı Ortaç (Bitmemişlik)

Sağ baş sözcüklü tamlamanın bir başka türü de bir isim ve bitmemişlik görünüşü ortaça içerir. Tamlama genellikle belirsiz cinsiyetin kılıcı adıyla (tk. "bir şey yapan") sonuçlanır, aşağıdaki örneklere bakınız.

– <i>kar</i>	<i>gunakar</i> 'günahkar' <i>guna</i> 'günah' + <i>kar</i> (<i>kardan</i> (Far.) 'yapmak')
– <i>ker</i>	<i>botanker</i> 'iftiracı' <i>botan</i> 'iftira' + <i>ker</i> (<i>kerdış</i> 'yapmak')
– <i>ber</i>	<i>asnawber</i> 'yüzücü' <i>asnaw</i> 'yüzme' + <i>ber</i> (<i>berdış</i> 'götürmek')
– <i>dar</i>	<i>zordar</i> 'zorba' <i>zor</i> 'güç, kuvvet' + <i>dar</i> (<i>daştan</i> (Far.) 'sahip olmak')
– <i>dar</i>	<i>fotrafdar</i> 'fotoğrafçı' <i>fotraf</i> 'fotoğraf' + <i>dar</i> (<i>dayış</i> 'vermek')

- ger* *asinger* 'demirci'
asin 'demir' + *ger* (–*kar*/–*ker* 'den gelen bir varyant')²⁶
- gêr* *gangêr* 'ölüm meleği'
gan 'ruh' + *gêr* (*gırotış* 'almak')
- veş* *pizeveş* 'acıma duygusu olan'
pize 'karım' + *veş* (*veşayış* 'yanmak')
- vin* *tengvin* 'dar görüşlü'
teng 'dar' + *vin* (*vinayış/diyayış* 'görmek')
- wan* *ardwan* 'değirmenci'
ardi 'un' + *wan* (–*ban* (Far.)'dan gelen bir varyant 'bakan, koruyan')²⁷
- wer* *merdimwer* 'yamyam'
merdim 'insan' + *wer* (*werdış* 'yemek')
- zan* *neyzan* 'ney çalan kimse'
ney 'ney' + *zan* (*zanayış* 'bilmek')²⁸

–*mend*, –*şo*, –*baz* gibi diğer tamlama öğeleri belirsiz bir kökenden geliyorlar, belki de fiil-lerden türemiş olabilirler.

c) İsim artı Sıfat

Eğer bir isim(genelde vücudun bir uzvu) ve bir sıfat birleşirse tamlama bir sıfat olur. Sonuç genellikle karakteri veya görünüşü betimler.

<i>serrerût</i> 'kel kafalı'
(<i>serre</i> 'kafa' + <i>rût</i> 'kel')	<i>çumteng</i> 'cimri'
(<i>çım</i> 'göz' + <i>teng</i> 'dar')
<i>riturş</i> 'somurtkan'
(<i>rı</i> 'yüz' + <i>tırş</i> 'ekşi')	<i>bargıran</i> 'endişe dolu'
(<i>bar</i> 'yük' + <i>gıran</i> 'ağır')

Karşı sıralamada, bir sıfat bir isme eklendiğinde birleşim bir isimle sonuçlanır: *wışkđês* 'kuru duvar (çimentosuz veya harçsız taşlar)' (*wışk* 'kuru' + *dês* 'duvar').

d) Sayı artı İsim

Bir sayı isme eklendiğinde, ortaya çıkan tamlama bir hareketi veya bir nesneyi betimler. Böylece aşağıda gösterildiği gibi, farklı şekillerde işlev görebilir.

<i>dırı</i> (s.) 'ikiyüzlü'
(<i>dı</i> 'iki' + <i>rı</i> 'yüz') | <i>jewfek</i> (s.) 'hemfikir'
(<i>jew</i> 'bir' + <i>fek</i> 'ağız') |
|---|--|

²⁶ Paul Horn (1988), sa. 197, 199.

²⁷ Paul Horn (1988), sa. 41.

²⁸ Şimdiki zaman şekli (–*zan*) bugün artık pek kullanılmamaktadır, onun yerine ortaç *zanayox* 'bilen' ekinden söz türetimi için yararlanılmaktadır, örn. *zıwan-zananyox* 'dil-bilimci'.

çı 'harpay (zf.) 'dört nala'
(*çı* 'har' 'dört' + *pay* 'ayaklar')

dıgoşi (is.d.) 'iki dişli çatal'
(*dı* 'iki' + *goşi* 'kulaklar')

e) Diğer Birleşimler

Diğer birleşimler de mümkündür fakat yaygın olarak kullanılmazlar. Aşağıda iki örnek verilmiştir:

- iki sıfat birleştirilebilir *çepraşt* 'çapraz' (*çep* 'sol' + *raşt* 'sağ').
- *bın* 'altında' zarfı *dest* 'el' ismine bağlandığında bir sıfat ortaya çıkar: *bındest* 'ezilen'.

2. İkileme

Tamlamanın bir diğer şekli olan ikileme Zazacada sıklıkla bulunur. İkilemelerin üç farklı şekli aşağıda açıklanmıştır.

a) Zarf işlevi veya büyütme anlamı elde etmek için. Bazen ikilemenin iki parçası arasında bir sesli yerleştirilir. (son örneğe bakınız):

<i>gam</i> (is.d.) 'adım'	<i>gam gam</i> 'acele etmeden'
<i>gıran</i> (s.) 'ağır'	<i>gıran gıran</i> 'ağır ağır'
<i>vêşi</i> (zf.) 'çok'	<i>vêşi vêşi</i> 'çok fazla'
<i>nim</i> (bebis.s.) 'yarım'	<i>nimanım</i> 'yarı yarıya'
<i>raşt</i> (zf.) 'doğru'	<i>raşteraşt</i> 'dosdoğru'

b) Sesleri yansıtmak amacıyla isimler oluşturmak için:

gurr-gurr 'gök gürültüsü'
'heft-'heft 'köpeğin havlaması'

c) Uyak amaçlı bir yapıyla "ilişkili şeylerin" anlamını elde etmek için. Böylece ikinci ismin baş sessiz harfi *m-* ile yer değiştirir. (genellikle gündelik dilde bulunur).

<i>çi</i> 'şey'	<i>çi-mi</i> 'şeyler (öteberi)'
<i>dew</i> 'köy'	<i>dew-mew</i> 'köy ve falan'
<i>werdı</i> 'küçük'	<i>werdı-merdı</i> 'küçük şeyler'

"-" (tire) işaretleri ifadenin bir bütün olarak algılandığını gösterir. Seslerin gerçekleştirilmesi için ve uyaklar için genellikle "-" (tire) işareti uygulanır. Zarf kullanımları için, bakınız a), sözcük "-" (tire) işareti olmadan tekrarlanır.

Ek 4: Türetme Ekleri

Bu tablo bir sözcüğe eklendiklerinde yeni sözcükler meydana getiren en önemli ve üretken eklere genel bir bakış sağlar.

Ek	Kök	Sonuç
-ey soyut isim yapar	rınd 'iyi'	rındey 'iyilik'
-in soyut isim yapar	qeçek 'çocuk'	qeçkin 'çocukluk'
-ok ilişik sıfat/isim yapar	bermı 'ağlama'	bermok 'sulu gözlü'
-ox [x]~[⊗] ²⁹ kılıcı ad	abırna- 'ayırmaq'	abırnıyox 'bölücü'
-ek, -ık küçültme/sevimlileştirme	tüt 'erkek bebek'	tütek 'küçük erkek bebek'
-êr ağaçın adının belirtir	goz 'ceviz'	gozêr 'ceviz ağacı'
-istan ³⁰ yer adı	Zaza	Zazaistan 'Zazaların yaşadığı bölge'
-xane 'hane'	nêweş 'hasta'	nêweşxane 'hastane'
-ij ait olma	dew 'köy'	dewij 'köylü'
-za oğlu	bıra 'erkek kardeş'	bırazza 'erkek kardeşin oğlu'
-ki dil; nitelik ³¹	Alman 'Alman'	Almanki 'Almanca'
-na ³² gelecek, bir sonraki	serr 'yıl'	serrna 'gelecek yıl'

²⁹ Ermenice'den gelmiş (Keskin, 2011)

³⁰ Mekanı ve yeri belirten eski ekler: -an, -ran, -ig, -ag (mesela *vêrag* 'geçit yeri'; *Tırvêrag*, *Sinag*, *Hüseynig*, *Mûskan* 'köy adları').

³¹ Örn. *cematki* 'bacak bacak üstünde oturma' anlamında.

³² Geçici görünüşün adlarına eklendiğinde 'gelecek, bir sonraki' anlamına gelir, aksi takdirde, '(bir) diğer': *het-na* 'diğer taraf'.

<i>-in, -ên</i> sıfat yapar	<i>aw</i> 'su'	<i>awın</i> 'sulu'
<i>-êna</i> zarf yapar	<i>pêt</i> 'sıkı'	<i>pêtêna</i> 'sıkıca'
<i>bı-</i> ³³ 'ile'	<i>xo</i> 'kendi'	<i>bıxo</i> 'kendi kendine'
<i>bê-</i> '-sız'	<i>kes</i> 'kimse'	<i>bêkes</i> 'kimsesiz'
<i>nê- / ne-</i> 'değil, yok'	<i>heq</i> 'hak'	<i>neheq</i> 'haksiz'

³³ Sıklıkla *bı* 'ile' ekstra bir sözcük olarak ad öbeğinin önüne yerleştirilir. Daha sonra, arka edat *-a* 'ile' ek olarak ad öbeğine bağlanır. Örn. *O bı no babeta tım dewam keno.* 'O, bu yolda her zaman bu şekilde devam eder.'

Kaynakça

Bazı kitap adları ve ek notların Türkçe tercümesi köşeli parentezlerle verilmiştir.

- Arakelova, Victoria (1999/2000). ‘The Zaza People as a new Ethno-Political Factor in the Region’. *Iran and the Caucasus*, no. 3/4, 397-408. Leiden: Brill.
- Aratemur, Yaşar (2010). *Elifbayê Zazaki*. İstanbul: Pêrî Yayınları.
- Asatrian, Garnik S. (1995). ‘Dimlî’. *Encyclopeia Iranica*. Numera VI, Fasc. 4, 405-411. (<http://www.iranicaonline.org/articles/dimli>).
- Aslan, Cengiz (2011). *Moriber*. İstanbul: Kardelen Yayımcılık.
- Astare, Kemal (2011). *Worte in der Blumensprache – Zonê gulu de qesei*. [Gül dilinde sözcükler.] Almanya, Bonn: Verlag für Kultur und Wissenschaft.
- Aydar, Mehmet (2003). *Zazaca – Türkçe Sözlük*. Yenişehir, Ankara: Doruk Yayınları.
- Aygen, Gülşat (2010). *Zazaki/Kirmanckî Kurdish*. (Languages of the World/Materials.) Münih: Lincom Europa.
- Ayre*: Pêserokê Ziwanî. (1984-1986). Ebubekir Pamukçu (dznl.).
- Babij, Milla Cuma (2009). *Sîyerê Nebî: Bi Ziwanê Dimilî* [Peygamber’in hayatı: Dimli dilinde]. İstanbul: Nûbihar Yayınları.
- Berz, Koyo (1988). *Na Xumxum a*. [Öykü derlemesi.] Uppsala: Jina Nû Yayınları.
- Berz, Koyo (1995). *Namdarê Sêwregi (1)*. [Siverek ünlüleri.] Stockholm: İremet Förlag.
- Berz, Koyo (2004). Qesbendê Zazaki – Tırki, Zazaca – Türkçe Sözlük. Online sözlük: <http://zazaki.de/zazaki%20ser%20nustey.htm> .
- Bläsing, Uwe (1995). ‘Kurdische und Zaza-Elemente im türkeitürkischen Dialektlexikon. Ethymologische Betrachtungen ausgehend vom Nordwestiranischen’ [‘Türkçe şiveler sözlüğünde Kürtçe ve Zazaca öğeler. Kuzeybatı İrance’den hareketle etimolojik bir inceleme’]. *Near Eastern Languages and Literatures*, Vol. 1, no. 2, ss. 173-218. Leiden: NELL. (<http://home.arcor.de/fidemes/Blaesing-1995-Kurdisch-Zaza.pdf>).
- Bukan, İbrahim (2011). *Zazaca-Türkçe Atasözleri ve Özlü Sözler*. Ankara: Seresur Yayınevi.
- Büyükkaya, Necmetin (1992). ‘Zazaca – Türkçe Sözcük Listesi’. [1971-1982 yıllarında yazılmış.] Büyükkaya, Şerwan (dznl.) *Kalemimden Sayfalar*, ss. 419-468. Spanga, İsveç: APEC.
- Can, Medet (2012). *Hêgayo Bêwahêr*. [Sahipsiz tarla.] İstanbul: Logo Kitabevi.
- Canpolat, Musa (2006). *Zazaca – Türkçe Sözlük*. İstanbul: kendi yayını.
- Crandall, Marie (2002). Discourse Structures in Zazaki Narrative. Master Tezi, Almanya: Mainz, Joh.-Gutenberg Üniversitesi.
- Cengiz, Daimi (2001). *Dersim Fablları – I*. Ankara: Kalan Yayınları.
- Çağlayan, Hüseyin (2003). *39 ra Jü Pelge (Tertelê Dêrsimi)*. [39’dan bir yaprak (Dersim genositi).] İstanbul: Tij Yayınları.
- Çelker, Xal (2005). *Welat ra Şanikê Şani*. [Ülkeden akşam masalları.] İstanbul: Tij Yayınları.
- Çime: Pêserokê Siyaset, Zuwan u Edatê Zazayan. (2005-2008) Augsburg, Almanya.
- Çimen, Hakkı & Neupert, Sabine (2011). *Pitwezir – Zu Sanika Zazau*. Almanya: kendi yayını.

- Dewran, Hasan (1992). *Feuer seit Zarathustra*. [Zerdüşt zamanından ateş (Zazaki ve Alman şiiirler).] Frankfurt: Brandes & Apsel.
- Dilêr, Azad (1987). *Ez Çizviz Nêzanâ*. (Derwêş Welî tarafından dznl.) Bonn: Enstîtuya Kurdi Şaxê Almanî.
- Diljen, Haydar (1996). *Zıwanê Ma Alfaba*. İstanbul: Yön Matbaası.
- Doğan, D. Mehmet (1996, 11. baskı). *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Bahar Yayınları.
- Erdem, Turan (1997). *Ferheng Zazaki – Tırki/ Tırki – Zazaki*. İstanbul: Doz Yayınları.
- Ergun, Fahri (2010). *Diz a Sêregi*. [Siverek kalesi.] İstanbul: Arya Yayıncılık.
- Gagan Çar (1994). *Zaza (Dimili) Dili*. Hollanda: kendi yayını.
- Gippert, Jost (1996). “Die historische Entwicklung der Zaza-Sprache.” [Zazaca’nın tarihsel gelişimi.] *Ware: Pêseroka Zon u Kulturê Ma: Dimili-Kırmanc-Zaza*, no. 10, ss. 148-154. (<http://titus.uni-frankfurt.de/personal/jg/pdf/jg1996f.pdf>; Türkçe çeviri: <http://zazaki.de/zazakide/zaza-tarih.pdf>).
- Gülşat, Aygen (2010). *Zazaki/Kırmanckî Kurdish*. (Languages of the World/Materials 479.) Lincom Europa.
- Gündüz, Deniz (2006). *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Kırmancca / Zazaca Dil Dersleri*. İstanbul: Vate Yayınevi.
- Gündüzkanat, Kahraman (1997). *Die Rolle des Bildungswesens beim Demokratisierungsprozeß in der Türkei unter besonderer Berücksichtigung der Dimli- (Kırmanc-, Zaza-) Ethnizität*. [Dimli (Kırmanc, Zaza) etnisitesine özel bakışla, Türkiye’deki eğitim sisteminin demokratikleşme sürecindeki rolü.] Almanya, Münster: LIT.
- Hadank, Karl (1932). *Mundarten der Zaza, hauptsächlich aus Siwerek und Kor*. [Özellikle Siverek ve Kor olmak üzere Zazacanın ağızları.] (Kurdisch-Persische Forschungen, Abt. III, Band IV, Oskar Mann’ın arşivleri, 1901-1907.) Berlin: Walter de Gruyter.
- Hayıg, Rosan (2007). *Mahmeşa – Vizêr ra Ewro İstanikê Zazayan*. [Zaza masallar (İngilizce ve Almanca çevirileriyle resimli öykü derlemesi).] E. ve B. Werner tarafından dznl. İstanbul: Tij Yayınları.
- Horn, Paul (1988). *Grundriß der neupersischen Ethymologie*. (1. baskı 1983, Straßburg). [Farsca etimolojinin özeti.] Hildesheim, Almanya: Georg Olms Verlag.
- Hübschmann, Heinrich (1897, yeni baskı 1962). *Armenische Grammatik. Erster Teil: Armenische Etymologie*. [Ermenice Gramer. 1. kısım: Ermeni Etimolojisi.] Hildesheim, Almanya: Georg Olms.
- İremet, Faruk (1996). *Zonê ma Zazaki (bı Zazaki, Tirkki, Swêdki)*. Stockholm: İremet Förlag.
- Jacobson, C. M. (1999, 2. baskı). *Zazaca Okuma-Yazma El Kitabı*. İstanbul: Tij Yayınları.
- Jacobson, C. M. (2001, 2. baskı). *Rastnustena Zonê Ma (Dimilki – Kırmancki – Zazaki) eve Fekê Gola Dêsimi / Zazaca Yazım Kılavuzu*. İstanbul: Tij Yayınları.
- Keskin, M. & Akkoç, U., & Zazaoğlu, M. (2010). *Rıçikê Çekuyanê Zazaki: Zazaca kelimelerin kökeni hakkında Türkçe açıklamalı küçük etimolojik sözcük*. Çalışma yürütülmekte, henüz açıklanmamış.
- Keskin, Mesut (2008). *Zur dialektalen Gliederung des Zazaki*. [Zazacanın diyalektolojik sınıflandırması.] Master Tezi, Frankfurt: Goethe Üniversitesi. (<http://publikationen.ub.uni-frankfurt.de/frontdoor/index/index/docId/6253>).
- Keskin, Mesut. (2011). ‘Notes on Zaza-Armenian language contact.’ *International Conference on Zaza Studies: The Zaza People: History, Language, Culture, Identity*’de verilen sunum (28-30 Ekim, 2011), Erivan, Ermenistan. Uluslararası dergi “Iran and the Caucasus” (Brill: Leiden-Boston) tarafından düzenlenmiştir.
- Keskin, Mesut (2011). *Zazaca Dil Kursu*. http://zazaki.de/turkce/zazaca_dil_kursu.htm (çalışma yürütülmekte).

- Kocadag, Çeko (2010). *Ferheng: Kirmanckî (Zazakî)-Kurmancî, Kurmancî-Kirmanckî (Zazakî)*. Berlin: Weşanên KOMKAR.
- Kormuşkan*: Ziwan û Kulturê Zazayan. (1995-1997). Koyo Berz (dzn.). Stockholm.
- MacKenzie, D. N. (1971). *A Concise Pahlavi Dictionary*. Londra: Oxford University Press.
- Mann, Oskar (1932). 'Siverek-Zâzâ-Texte'. [Siverek-Zazaca metinler.] *Mundarten der Zâzâ, hauptsächlich aus Siverek und Kor*, ss. 173-210. Karl Hadank tarafından dznl. Berlin: Walter de Gruyter.
- McCarus, Ernest N. (2009) 'Kurdish'. Windfuhr, Gernot (dzn.) *The Iranian Languages*. ss. 587-633. Londra: Routledge.
- Miraz*: Edebiyat u Felsefe. (2006-2008). İsmail Söylemez (dzn.). Malatya.
- Osman Efendi Babij (1886) *Mewlidê Nebi*. Celadet Ali Bedirxan tarafından basılmıştır (1933). Damaskus.
- Özcan, Mesut (1997). *Zazaca – Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Pak, Safiyya (1997). *Xeribey id Keye dî – In der Fremde zu Hause*. [Gurbette evde, şiirler.] Stockholm: İremet Förlag.
- Pamukçu, Fahri (2001). *Giramerê Zazakî - Zuwanrêznayî*. İstanbul: Tij Yayınları.
- Paul, Ludwig (1998). *Zazakî: Grammatik und Versuch einer Dialektologie*. [Zazaca: gramer ve diyalektoloji denemesi.] (Beiträge zur Iranistik, Bd. 18.) Wiesbaden, Almanya: Ludwig Reichert.
- Paul, Ludwig (2002). 'The constituent order of nominal compounds in Zazakî and other Iranian languages'. *Sprachtypologie und Universalienforschung (Language Typology and Universals)*, 55/1, ss. 64-79.
- Paul, Ludwig (2009). 'Zazakî'. Windfuhr, Gernot (dzn.) *The Iranian Languages*, ss. 545-586. Londra: Routledge.
- Piya*: Peserokê Zîwan u Kulturê Zaza. (1987-1993). Ebubekir Pamukçu (dzn.). Stockholm.
- Pulur, U. (2008). *Elifba Zazakî (Fekê-Zimey-Dêsimî)*. İstanbul: Tij Yayınları.
- Raya Zazaistan* (1991, 4 sayı). Ebubekir Pamukçu (dzn.). Stockholm.
- Selcan, Zülfü (1998). *Grammatik der Zaza-Sprache (Nord/Dersim-Dialekt)*. Berlin: Wissenschaft & Technik Verlag.
- Taş, Cemal (2007). *Roê Kirmanciyê*. İstanbul: Tij Yayınları.
- Tiya Soduri*: Perloda Zon u Zagonê Kirmanc-Zazay. (1995-2001). Frankfurt.
- Todd, Terry L. (2002, 2. baskı). *A Grammar of Dimili (also known as Zaza)*. [Michigan Üniversitesi Doktora Tezinin (1985)]. Stockholm: İremet Förlag.
- Todd, Terry L. & Werner, Eberhard (2012). 'Azınlık Dillerinin Kutsallığı ve Anadil Temelli Çok Dilli Eğitim'. *Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu (13-14 Mayıs 2011)*. Bingöl Üniversitesi Yayınları.
- Tornecengi, Hawar (1999). *Rozê Yena (Kılami)*. [Bir gün gelir (şiirler).] İstanbul: Tij Yayınları.
- Turgut, Harun (2008, 2. baskı). *Zazaca – Türkçe Sözlük*. İstanbul: Tij Yayınları.
- Turgut, Harun (2008). *Türkçe – Zazaca Sözlük*. İstanbul: Do Yayınları.
- Turgut, Harun (2009). *Türkçe Açıklamalı Zazaca Dilbilgisi*. İstanbul: Tij Yayınları.
- Vengê Zazaistan: Zaza Halkın Gerçek Sesi*. (2000-2002). 'Association culturelle des Zaza' (ed.) Livry Gargan, Fransa.
- Ware*: Pêseroka Zon u Kulturê Ma: Dımili-Kırmanc-Zaza. (1992-2003). Baiersbronn, Almanya.
- Werner, Brigitte (2006). Features of Bilingualism in the Zaza Community. Dönem Ödevi. Almanya: Marburg, Philipps Üniversitesi. (<http://zazaki.de/english/articels/TermpaperBilingualismWS06.pdf>).

- Werner, Brigitte (2009). 'Terminologie der erweiterten Familienstruktur der Zaza (Region Çermik/Gerger/Siverek)'. [Zaza aile yapısı (Çermik/Gerger/Siverek bölgesi).] Online yayını: http://zazaki.de/zazaki/Kinshipdiagram_deutsch.pdf. İngilizce: http://zazaki.de/zazaki/Kinshipdiagram_englisch.pdf.
- Werner, Eberhard (2012). 'Aspects of the Zaza Worldview.' *Iran and the Caucasus*. Leiden: Brill. [bildirilmiş].
- Zaza Press: Journal of Zaza Language and Culture*. (2000-2004). Faruk Yakup (dznl.). Stockholm.
- Zerqê Ewroy* (1990, 3 sayı). Ferhat Pak (dznl.). Almanya, Wetzlar: Cematê Kulturê Zazayan.